

Araştırma Makalesi / Research Article

**DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE
TÜRKİYE - KUZEY AFRİKA ÜLKELERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİLER (1950-1960)***

Ali CEYLAN**

Öz

II. Dünya Savaşı'nın bitmesinden sonra oluşan iki taraflı dünya düzeni dünyanın genelinde olduğu gibi Türkiye'nin iç ve dış politikasında da önemli değişimlere sebep oldu. Türkiye, savaş sonrası oluşan bu düzende Batı bloğunun yanında yer alıp, dış politikasını dünyanın yeni düzenine göre belirledi. Bu dönemde Türkiye'de yaşanan hükümet değişikliğinden sonra da dış politikada daha önce belirlenen çizgi değişmemiştir. Özellikle NATO'ya katılımdan sonra dış politikada ana eksen NATO olmuştur. Türkiye, bu dönemde çalışmanın konusu olan Kuzey Afrika ülkelerinden Mısır ile sıkıntılar yaşar iken Libya ile iyi ilişkiler kurmuştur. Ayrıca Demokrat Parti döneminde bağımsızlık kazanan Tunus ve Fas ile de ilişkilerin temeli atılırken Cezayir konusunda kamuoyu beklentileri ile örtüşmeyen dış politika Demokrat Parti döneminin başlıca eleştirilen konuları arasında yer almaktadır. Çalışmada Türkiye'nin Demokrat Parti dönemindeki dış politikası doğrultusunda Kuzey Afrika ülkeleri ile olan ilişkileri çeşitli arşiv belgeleri, dönemin basını, dönemin devlet adamların anıları ve araştırma eserleri üzerinden incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Demokrat Parti, Adnan Menderes, Celal Bayar, NATO, Kuzey Afrika.

* Bu makalede Etik Kurul Onayı gerektiren bir çalışma bulunmamaktadır.
There is no study that would require the approval of the Ethical Committee in this article.

** Araştırma Görevlisi, İstanbul Nişantaşı Üniversitesi, Tarih Bölümü,
(ali.ceylan@nisantasi.edu.tr), (Orcid: 0000-0001-6515-9272).

RELATIONS BETWEEN TURKIYE AND NORTH AFRICA COUNTRIES IN THE PERIOD OF THE DEMOCRAT PARTY (1950-1960)

Abstract

The bilateral world order that emerged after the end of World War II caused significant changes in Türkiye's domestic and foreign policy as well as in the world. In this order which occurred after the war, Türkiye sided with the Western bloc and determined its foreign policy according to the new order of the world. After the government change in Türkiye in this period, the previously determined line in foreign policy did not change. Especially after joining it, NATO became the main focus in foreign policy. During this period, while Türkiye had problems with Egypt, one of the North African countries that is the subject of the study, it established good relations with Libya. In addition, while the foundation of relations with Tunisia and Morocco, which gained independence during the Democrat Party period, was laid, foreign policy that did not coincide with public expectations about Algeria was among the main criticized issues of the Democrat Party period. In the study, Türkiye's relations with North African countries in line with its foreign policy during the Democrat Party period were examined through various archival documents, the press of the period, the memories of the statesmen of the period and research works.

Keywords: *Türkiye, Demokrat Parti, Adnan Menderes, Celal Bayar, NATO, North Africa.*

Giriş

II. Dünya Savaşı'nın bitmesiyle beraber Türkiye'de sadece dış politikada değil iç politikada da değişiklikler meydana gelmiştir. Bu değişimlerin kuşkusuz en önemlisi tek partili hayatın sona ermesi olmuştur. 1946 yılının ocak ayında Cumhuriyet Halk Parti'sinden ayrılan Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü, Refik Koraltan tarafından kurulan Demokrat Parti, 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan genel seçimleri kazanarak TBMM'de çoğunluğu elde etti. Seçimlerden sonra kurulan DP hükümetinde Dışişleri Bakanlığı'na getirilen Prof. Dr. Fuat Köprülü, yeni dönemin dış politikasının nasıl olacağı ile ilgili sorulara şu şekilde yanıt vermiştir;

“Yeni dünyanın yeni şartlara uyması için yeni adamlara ihtiyaç vardır. Dış siyasette maskeli, gizli kapaklı politika takibi zamanı artık geçmiştir... Yalnız komşularımızla değil, bütün dünya ile iyi geçinmek isteriz. Ama ben sizinle istediğiniz kadar dost olayım, siz istemezseniz bu dostluk kurulabilir mi? Hiç kimse hakkında hiçbir agresif fikrimiz yoktur.”¹

DP hükümetinin göreve başladığı bu dönemde ikiye ayrılan dünyada bloklar kendi arasında organizasyonlar kurulmaktaydı. II. Dünya Savaşı sonrası Batı Blok'unun yanında yer alan Türkiye'nin en önemli hedefi NATO'ya girebilmektir. CHP'nin savaş sonrası dış politikasında önemli hedeflerden biri olan NATO'ya başvurulmuş ancak olumlu sonuç alınamamıştır.² DP hükümeti döneminde de NATO'ya üye olma hedefinden sapma olmamıştır.

DP hükümetleri döneminde özellikle ilk yıllarda ülkenin dış politikasındaki ağırlık, dünyadaki ortamın da bir neticesi olarak ülke güvenliğine verildi.³ Demokrat Parti, bu güvenlik siyasetinden dolayı, NATO'ya üyelik başvurusu kararı almış. Bu başvurunun sonucunda NATO, 1951 yılında Türkiye'nin organizasyona girmesine onay verirken, Türkiye'nin NATO'ya resmen katılması da 18 Şubat 1952'de TBMM'nin kabul etmesiyle oldu.⁴

1 “Dışişleri Bakanının İlk Beyanatu”, *Milliyet*, 25.05.1950, s.5.

2 Celal Bayar, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra yanına gittiği İsmet İnönü'ye “NATO'ya niçin girmediniz?” diye sormuş cevap olarak İnönü “Celâl Bey, Celâl Bey! Onlar aldılar da NATO'ya biz mi girmedik” demiştir. Aynı görüşmede İsmet İnönü, Bayar'a “NATO'ya girmemiz emniyet ve selâmetimiz için şarttır.” diyerek yeni hükümetin dış politikada izlemesi gereken yolu tavsiye etmiştir. Bu konuşmalar için bakınız; Mehmet Saray, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000, s.98.

3 Ercüment Yavuzalp, *Menderesle Anılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991, s.70.

4 NATO, Türkiye ve Yunanistan'ın organizasyona katılımını 22 Ekim 1951 tarihinde Londra'da imzalanan Yunanistan – Türkiye protokolüyle resmileştirmiştir. Protokol maddeleri için bkz; Lord Ismay, *NATO The First Five Years 1949-1954*, b.yy, b.t.y, ss.20-22.

Türkiye'nin NATO'ya girmesiyle birlikte dış politikasında kutup olarak NATO'yu belirlemiştir. Dönemin Dışişleri Bakanlığı çalışanlarından biri olan Zeki Kuneralp'in anılarında bahsettiği üzere "Türk dış siyasetinin mihviri" oldu⁵. Kuneralp, Türkiye - NATO ilişkisinin karşılıklı taviz verilerek oluştuğunu söyler. Kuneralp ayrıca anılarında NATO - Türkiye ilişkileri hakkında şu sözleri kaleme almıştır;

"Memlekette NATO parasıyla hava meydanları, haberleşme tesisleri, akaryakıt boru hatları vs. yapıldı. Bunları kısa sürede kendi gücümüzle yapamazdık. NATO'dan aldığımız gibi NATO'ya verdik. Ordumuzun tümünü NATO'ya ayırdık, dış siyasetimizi NATO içindeki mekûmimize göre ayarladık. NATO'ya sıkıca bağlandık... Türkiye yalnız idi NATO sayesinde müttefik buldu. Zayıf idi NATO sayesinde silah buldu."⁶

Dönemin Başbakanı Adnan Menderes, tüm hükümet programlarında Birleşik Amerika ve İngiltere ile olan müttefiklikten bahsederken, zaman zaman Fransa'dan da bahsetmiştir.⁷ DP hükümetlerinin başlangıç yıllarında müttefikler arasında bahsedilen Fransa'dan, çalışmamızın ilerleyen kısımlarında ele alacağımız Cezayir sorunundan dolayı müttefikler arasında ismi geçmemektedir.

Demokrat Parti dönemindeki Ortadoğu politikasına ayrıca bakıldığında yine NATO'nun etkisini görmek mümkündür. DP, Hüseyin Bağcı'nın tabiriyle Ortadoğu'da "Big Brother" rolünü oynamak istemişti.⁸ Bu hedefi nedeniyle başta Mısır olmak üzere bazı Ortadoğu ülkeleriyle sorun yaşadı. DP döneminde Türkiye'nin Ortadoğu politikasındaki en önemli noktalardan biri ise Türkiye'nin güvenliği idi. Türkiye, güvenliği için Sovyetler'in Ortadoğu'ya inmesini engelleme amacındaydı. Türkiye kendini, Avrupa ile Ortadoğu arasında bir uzlaştırıcı unsur olarak görmekteydi. Nitekim Menderes 1955 yılında kurulan IV. Hükümetinin programında "... İşte bu suretle, dış siyasetimiz, dünya sulhünün menfaatine olarak Avrupa ile Asya ve Amerika arasında telif edici ve uzlaştırıcı bir hüviyet arz etmekte bulunuyor"⁹ cümlelerini kullanarak Türkiye'nin bu politikasını açıkça dile getirmekteydi.

Başlangıçta Türkiye'nin NATO'ya alınmasına karşı çıkan İngiltere, Türkiye'nin İngiltere, Fransa ve ABD'den oluşacak olan Ortadoğu Komutanlığı'nda yer almasını istemiştir. Dönemin Ankara'daki İngiliz Büyükelçisi Londra'ya yazdığı raporda "Ortadoğu stratejisinde bugünün Türkiye'si artık küçük bir faktör değildir" yazarak Türkiye'nin bu coğrafyadaki öneminden bahsetmiştir.¹⁰ Değişen dünya düzeni İngiltere'nin Türkiye'ye olan tavrını değiştirmesine sebep oldu. 13 -14 Ekim 1951 tarihlerinde yukarıda bahsedilen

5 Zeki Kuneralp, *Sadece Diplomat, Anılar- Belgeler*, İsis, İstanbul, 1999, s.53.

6 Kuneralp, *a.g.e.*, s.55.

7 Kemal Girgin, *T.C Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız 75 Yılın Panoraması (1923-1998)*, Ankara, 1998, ss.26-33.

8 Hüseyin Bağcı, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Geliştirme Vakfı, Ankara, 2001, s.42.

9 Kemal Girgin, *a.g.e.*, s.30.

10 Rapor için bkz; Bağcı, *a.g.e.*, ss.45-46.

dört devletin yetkilileri Ankara’da toplandı. 15 Ekim 1951’de Türkiye, konferans sonrası yayımlanan bildiride diğer devletlerle birlikte Ortadoğu Komutanlığı’nın kurulmasını faydalı gördüğünü onaylıyordu.¹¹ Çalışmanın ilerleyen kısımlarında açıklayacağımız üzere Mısır bu ittifaka katılmayı reddetti. Bu sebepten dolayı Ortadoğu Komutanlığı konusu sadece fikriyatta kalmış, harekete geçmemiştir.

Türkiye’nin bu dönemde Ortadoğu’da yer alan devletlerin bir bölümü ile olan sıkıntısını şöyle açıklayabiliriz; Türkiye’nin çıkarlarıyla, özellikle bazı Arap devletlerinin çıkarları uyuşmamaktaydı. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere; Türkiye, İngiltere’yi, Fransa’yı müttefik olarak görürken Ortadoğu’daki devletlerin büyük bir kısmı İngiltere’ye, Fransa’ya karşı mücadele sürdürmekteydi. Bu durum da Türkiye ile bölge ülkeleri arasında anlaşmazlığa sebep olmuştur. Türkiye ile Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkilerdeki bir diğer önemli husus ise “*öncelikli tehdit*” meselesidir. Türkiye, kendisine tehdit olarak öncelikli olarak Sovyetler Birliği’ni görürken Ortadoğu ülkelerinde öncelik Sovyetler Birliğinden ziyade İsrail’dir. Bu durum da anlaşmazlığa sebep olan durumlardan biridir.

1950 yılından 1957 yılına kadar kurduğu hükümetlerin programlarında Sovyetlerden bahsetmeyen Adnan Menderes, 1957 yılında kurulan V. Hükümetinin programının dış siyaset kısmında Sovyetler için “*Sovyet Rusya ile olan münasebetlerimize gelince; bu münasebetlerin mensup bulunduğumuz müdafaa topluluklarından tecrit edilerek mütalaasına imkân yoktur. NATO ve Bağdat teşekkülleri azası olarak vaziyeti mütalaa edip hissedeceğimiz emniyet nispetinde müttefiklerimizle aynı seviyede olmak üzere Rusya ile olan münasebetlerimizi devam ettirmek kararındayız*”¹² demiştir. Menderes bu konuşması ile Sovyet Rusya ile ilişkilerin Batı’dan bağımsız olarak yürütülmeyeceğini tekrardan dile getirmiştir.

Sonuç olarak; Demokrat Parti, dış politikada CHP’nin II. Dünya Savaşı sonrasında yürütmüş olduğu dış politikayı genel olarak devam ettirmiş ve dış politikada yörüngesini Batı Bloku olarak belirlemiştir. Çalışmada DP dönemi dış politikasını Mısır, Libya, Tunus, Fas ve Cezayir ile olan ilişkileri üzerinden değerlendirilecektir.

11 “Resmi Tebliğ”, *Milliyet*, 15.10.1951, ss.1, 7.

12 Girgin, *a.g.e.*, s.32.

1. DP Dönemi Türkiye - Mısır İlişkileri

Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin Kuzey Afrika bölgesindeki ülkeler arasında ilişkisinin en yoğun olduğu ülke Mısır'dır. Aslında Mısır, tarihi kökleri itibarıyla Türkiye'ye yakın bir ülkedir. DP döneminin başlarında ülkeyi bir Türk hanedanı yönetmekteydi. Buna rağmen iki ülke bu dönemde sık sık karşı karşıya geldi.¹³

DP hükümetleri döneminde iki ülke arasındaki sıkıntıların en önemli sebebi arasında Türkiye'nin İngiltere ile müttefik olması ve Mısır'ın İngiltere ile mücadele etmesini sayabiliriz. Ayrıca, Türkiye'nin yukarıda bahsettiğimiz "big brother" politikası Mısır ile aranın daha da bozulmasına sebep oldu. Mısır da Türkiye gibi bölge üstünde bir liderlik politikası gütmekteydi. İlişkileri etkileyen bir diğer önemli konu ise 1948'de kurulan İsrail'di.

1.a. Mısır'da Krallık Dönemi Türkiye - Mısır İlişkileri

Demokrat Parti döneminin başlarında Türkiye - Mısır ilişkilerindeki en önemli sorunu İsrail teşkil etmekteydi. Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerini geliştirmesi Mısır'da tepkiye sebep olmuştur. Müslüman Kardeşlerin gazetesi olan "El Dawa" Türkiye'yi "İkinci İsrail" ismiyle adlandırmıştı.¹⁴ Yine bu yıllarda dönemin Türkiye Washington Büyükelçisi Feridun Cemal Erkin, Mısır'ın Washington Büyükelçisi Kâmil Abdürrahim ile görüşmesine anılarında yer vermiştir. Mısırlı büyükelçi, Erkin'e Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkilerinin Mısır hükümetini etkilemiş olacağından bahsederken Erkin, mevkidaşına Türkiye - İsrail ilişkilerinin hisse kapılarak değil bir bütün olarak Türk dış politikası çerçevesinde tartışmak gerektiğinden bahsetmiştir.¹⁵ Erkin, Mısırlı Büyükelçinin, iki ülke ilişkileri hakkındaki olumsuz görüşlerini Ankara'ya bildirmiştir. Ankara, Arap devletlerine karşı bir dostluk beslediğini, gizli bir amaç taşımadığını belirtmiştir.¹⁶

DP döneminde Mısır'a karşı alınan ilk kararlardan biri Mısır'daki yayımlarla ilgili olarak Mısır'da Arapça olarak Kürtlerle ilgili olarak basılan "Tarih'üd düvel emaretül Kürdiye", "Hülasa-i Tarih'ül Kürt ve Kürdistan" "Cevele Fi Kürdistan'ül Cenubiye" adlı eserlerin ülkeye sokulması yasaklanmış, aynı zamanda ülkede var olanların toplatılmasına 16 Eylül 1950 tarihinde karar verilmiştir.¹⁷

13 Zeki Kunalalp, durumu şöyle açıklamaktadır; "Ortadoğu'daki Arap memleketleri arasında muhtelif nedenlerden dolayı bize en yakın olan Mısır'dır. Siyasetimizi buna göre ayarlamamız icap eder. Fakat biz hep tersini yaptık." Zeki Kunalalp, a.g.e., s.73.

14 Arda Baş, Demokrat Parti Dönemi Türkiye Mısır İlişkileri (1950-1960), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015, s.117.

15 Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl*, II. Cilt, I. Kısım, TTK, Ankara, 1987, ss.221-222.

16 Erkin, a.g.e., ss.222-223.

17 16.09.1950 tarihli belge için bkz; BCA 30.18.1.2 / 123.71.18

DP hükümetlerinde Mısır'a siyasi gezilerden önce askeri geziler düzenlenmiştir. Dönemin Genelkurmay Harekât Dairesi Başkanı Cevdet Sunay, 5- 11 Mayıs 1951 tarihlerinde Kahire'ye gitti. Cevdet Sunay, Kahire'de yazdığı raporda, yolların çok kalabalık olduğunu halk tarafından "Türk" nidaları ile karşılandıklarından bahseder. Sunay, Kahire'de Mısır'ın Ankara sefiri ve Mısır'ın Harbiye Nazırı ile görüştüklerini raporuna yazmıştır. Mısır'ın Ankara elçisi, Sunay'a; "Türkiye ile Mısır arasındaki perdenin yırtıldığını" söylerken Harbiye Nazırı da Türkiye'yi ikinci vatanı kadar sevdiğini söylemiştir.¹⁸

Mısır'da olduğu gibi Türkiye'de dönemin yöneticileri Mısır'a karşı iyi niyet beslemekteydi. Nitekim Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Mısır hakkında şunları söylemiştir;

"... Bizimle daha yakın iş birliğine hazır olan ülkeler arasında Mısır gelmektedir. Mısır Kraliyet ailesinin bizim adımıza faydalı bir etki yaratacağı düşüncesindedir. Kahire'deki Türk Büyükelçisi aile bağları dolayısı ile perde arkasından etkili bir çalışma yapacak durumdadır."¹⁹

DP dönemi Mısır ile kurulan askeri ilişkilerden ve ziyaretten sonra siyasi ziyaretler ile ilişkiler dönemi de fazla zaman geçmeden başladı. 1951 yılının haziran ayında Arap Birliği Genel Sekreteri Azzam Paşa Türkiye'ye geldi. Azzam Paşa ilk olarak geldiği İzmir'de yaptığı açıklamada Türk - Arap devletleri arasındaki bağların kuvvetlenmesi için gayret edeceğini ve davetin de Türk hükümetinden geldiğini belirtmiştir.²⁰ Azzam Paşa bu ziyaretinde Ortadoğu'da kurulması planlanan paktlara karşı olduğunu belirtirken, Azzam Paşa'nın yanında bulunan heyetteki Adel Sabit ise Türkiye'nin NATO'dan ziyade Arap Birliği'ne yanaşması gerektiğini bildirmiştir.²¹

1950 yılının sonunda Kahire'ye Büyükelçi olarak atanan Hulusi Fuat Tugay, göreve başladıktan sonra birtakım görüşmeler yapmıştır. Büyükelçi Tugay, ilk görüşmesini Mısır Kralı ile yapmıştır. Kral görüşmesinde ilişkilerin bozulmasında iki tarafın da hatası olduğunu söylerken Türkiye'nin Arap Birliği'ni hor gördüğünden şikâyet etmiştir.²² Büyükelçi'nin bir diğer görüşmesi de Mısır Dışişleri Bakanı Selahattin Bey ile olmuştur. Yapılan görüşmede iki ülke arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi gerektiğinden bahsedilmiştir.²³

1950 -1952 yılları arası dönemde Türkiye ile Mısır bazı olaylarda karşı karşıya gelmiş ve olaylara farklı tarzda yaklaşmışlardır. Bunlardan biri Kore Meselesidir. Türkiye, Kore konusunda Batılı müttetikleriyle birlikte hareket

18 15.09.1951 tarihli 6 sayfalık rapor için bkz; BCA 30.1.0.0 / 125.801.4

19 Bağcı, a.g.e., s.44.

20 "Azzam Paşa yarın Trabzon Vapuru ile Şehrimize Geliyor." *Milliyet*, 12.06.1951, s.1.

21 Baş, a.g.t., ss.119-120.

22 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, İngiltere Kataloğu 37479- 149357 - 31.

23 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi, İngiltere Kataloğu, 37479- 149357 - 33.

ederken Mısır'ın BM'deki temsilcisi olan Selahaddin Bey, oylarının "karışmama" yönünde olacağını belirtti. Dışişleri Bakanı Köprülü de Mısır'ın BM'deki tepkisinin yetersiz kaldığını açıklamıştır.²⁴

Türkiye ile Mısır'ın arasını açan en önemli konulardan biri ise çalışmanın giriş kısmında bahsedildiği üzere Ortadoğu Komutanlığı meselesidir. 1951'in Ekim ayında Mısır'a, diğer dört devlet olan Türkiye, İngiltere, Fransa, ABD ile eşit haklar tanınacağı ve kurucu devlet olacağı söylenmiştir. Ayrıca Mısır, teşkilatta kurucu üye sıfatı taşıyacaktı.²⁵ Mısır, 15 Ekim 1951'de bu teklifleri reddetti, ayrıca 1899 tarihli Sudan antlaşması ile 1936'daki İngiliz-Mısır anlaşmasını feshetti.²⁶

Türkiye'nin bu meselede Batı'nın yanında yer alması Mısır'da büyük tepkiye sebep oldu. Mısır'da yayımlanan Rose El Yusuf Dergisi'nde dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı hedef alan oldukça ağır bir karikatür çizilirken söz konusu karikatürde Celal Bayar, bir köpek olarak çizilirken, bu köpeğin tasması ise İngiltere, ABD, Fransa tarafından tutulmaktaydı.²⁷ Türk basını Mısır'daki gösterileri yakından takip etmiş ve göstericilerin sokaklarda "Kahrolsun Türkiye" diye bağırdığını yazmıştır.²⁸ Ali Naci Karacan ise yazısında bu nümayişlerin Rusya'nın etkisiyle yapıldığını belirtmektedir.²⁹ Türkiye aleyhinde yapılan gösteriler, yazılan yazılar ve çizilen ağır karikatürler Türkiye'de tepkiye sebep oldu. Bundan dolayı dönemin Mısır Ankara Büyükelçisi Emin Fuat Bey, bir basın toplantısıyla yaşananlar hakkında bilgi vermiştir. Büyükelçi basına Mısır'da çıkan yazı ve karikatürleri Mısır hükümetinin ve milletinin asla kabul etmediğini belirtirken, bu yazı ve karikatürlerin her iki memleketin sıkı dostluğuna hanel getirmekten menfaat duyan bir kışkırtıcı unsur tarafından yapıldığını Türk basınına açıklamıştır.³⁰

24 Baş, a.g.t., s.121.

25 "Ortadoğu Müdafaası ve Mısır'ın Durumu", *Milliyet*, 13.10.1951, s.1.

26 "Mısır Dörtlerin Teklifini Reddetti". *Milliyet*, 15.10.1951, s.1.

İptal edilen 1899 Sudan antlaşması, 19 Ocak 1899'da İngiltere - Mısır arasında Sudan konusunda imzalanmıştır. Bu anlaşma, Sudan'ın iki ülke arasındaki ortak idaresini öngörmekteydi. Ancak uygulamada Sudan'ın idaresi İngilizler tarafından atanan bürokratlar tarafından yürütülmüştür. Konu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz; Abdullah Özdağ, "Sudan'da İngiliz Kolonyalizmine Geçiş: Condominium Antlaşması (1899)", *Karadeniz Araştırmaları*, XVIII/72, 2021, s.857.

26 Ağustos 1936 tarihinde imzalanan İngiliz - Mısır Antlaşması ise Mısır'da İngiliz askeri işgalinin son bulduğu ancak Mısır'ın tam anlamıyla bağımsız olmadığı bir anlaşmadır. Anlaşmaya göre Süveyş Kanalı'nın güvenliği için İngiliz güçlerinin Mısır'a yerleştirilmelerini öngörüyordu. Ayrıntılar için bkz; Turgay Murat, "İngilizlerin Mısır'da Uyguladığı İdari ve Ekonomik Politika (1882-1936)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VIII, s:2, Elâzığ, 2013, ss.147-148.

27 Baş, a.g.t., s.136.

28 "Mısır'da Memleketimiz Aleyhinde Nümayişler", *Milliyet*, 22.10.1951, s.1.

29 Ali Naci Karacan, "Ne Yaptığını Şaşırın Mısır", *Milliyet*, 26.10.1951, s.1.

30 "Mısır Büyük Elçisi Dün İzahat Verdi", *Milliyet*, 27.10.1951, s.1.

Ortadoğu Komutanlığı, Mısır'ın reddetmesi sebebiyle kurulmamış ve en büyük zararını ise Türkiye – Mısır ilişkilerine vermiştir. Ayrıca, Mısır'ın İngiltere'ye karşı aldığı tavır onu Arap ve Ortadoğu coğrafyasında öne çıkarırken, Türkiye, bu coğrafyanın eleştirilerine konu olmuştur.

1.b. Mısır'da Hür Subaylar Darbesi ve Türkiye – Mısır İlişkilerine Etkisi

1950'li yılların başından beri iç karışıklıklarla mücadele eden Mısır'da, bir grup subaydan oluşan Hür Subaylar Hareketi 23 Temmuz 1952 tarihinde yönetimi ele geçirdi. Kral Faruk, tahtı henüz altı aylık olan oğlu Prens Ahmed Fuad'a bırakarak ülkeyi terk etmiş, daha sonra 26 Temmuz 1952'de Roma'ya gitmiştir.³¹ 18 Haziran 1953 tarihinde ise monarşi kaldırılıp cumhuriyet ilân edildi ve General Necip hem cumhurbaşkanı hem başbakanlık görevlerini üstlendi.³² Darbenin lider kadrosunda yer alan General Necip ve Nasır'ın Mustafa Kemal Atatürk'ten ilham alıp almadığı ile ilgili olarak Amerikan basını General Necip ile Atatürk arasında benzerlikler kurulmuştur.³³ Fakat General Necip, 23 Mart 1953'te *U.S: News and Word Report* isimli gazetenin Doğu Avrupa Editörü Robert Kleiman'a verdiği beyanatta bu tezlerin aksini söylemiştir. General Necip; Atatürk'ten ilham alıp almadığı ile ilgili bir soruya verdiği cevapta Atatürk'ün biyografisini genç bir teğmen iken okuduğunu ancak ilham almadığını belirterek yaptığı hareketi Arjantin ve Peru'da yapılan hareketlere benzetmiştir.³⁴

23 Temmuz 1952 tarihinde yapılan bu darbe sonrası Türk Hükümeti bu olayı sakin karşılamış ve olumlu veya olumsuz bir görüşte bulunmamıştır. Bu darbe ile alakalı olarak resmi bir açıklama gelmemiştir.³⁵ Türkiye, bu dönemde Mısır'daki gelişmeleri izleme siyaseti izledi. Dönemin Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Cevat Açıkalın'a göre Mısır konusunda dikkatli davranılmalıydı.³⁶

1.c. Türkiye – Mısır Arasında Büyükelçi Krizi

Mısır'daki askeri darbeden sonra Türkiye – Mısır ilişkilerinin yeniden gelişmeye çalıştığı bir sırada bir "*Büyükelçi Krizi*" ortaya çıktı Türkiye'nin Kahire Büyükelçisi Hulusi Fuat Tugay, Mısır tarafından 4 Ocak 1954 tarihinde ülkeyi terke davet edildi. Kahire, bu kararın sebeplerini şöyle sıralamıştır;³⁷

31 Hilal Görgün, "Mısır", *DİA*, TDV Yay, c.29, İstanbul, 2004, s.572.

32 Görgün, *a.g.m.*, s.572.

33 Baş, *a.g.t.*, s.160.

34 Baş, *a.g.t.*, ss.160-161

35 Fahir Armaoğlu "Arap Milliyetçiliğinin Gelişmesi Sırasında Türk – Arap İlişkileri 1945-1970", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yay, İstanbul, 2000, ss.163-165.

36 Baş, *a.g.t.*, s.161.

37 "Kahire Elçimiz Mısır'ı Terke Davet Edildi", *Milliyet*, 05.01.1954, s.1.

Fuat Hulusi Tugay'ın 21 Aralık 1953'te verdiği veda ziyafetine hiçbir Mısırlı resmi şahsiyeti davet etmemesi

2 Ocak 1954 günü bir serginin açılması sebebiyle düzenlenen bir toplantıya gelen Mısır Başvekil Yardımcısının elini sıkımdan çekinmesi

Söz konusu toplantıda Başvekil Yardımcısıyla şiddetli bir tartışma yaşaması ve Mısır'ın şimdiki yöneticilerinin memleketlerini felaketlere sürüklediklerini söylemesi

Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü, Mecliste konuyla ilgili yaptığı açıklamada Dışişleri Bakanlığının tebliğini okumuştur. Fuat Köprülü, Dışişleri Bakanlığı'nın tebliğini okuduğu konuşmasında ayrıca Mısır'a bu konuyla ilgili nota verildiğini Meclis'te bulunan milletvekillerine açıklamıştır.³⁸ Dönemin Mısır Ankara Büyükelçisi de konu ile ilgili olarak; "Mısır hükümeti tarafından verilen karar Mısır'ın Türkiye'ye müteveccih hasmane ifadesi olduğu hususundaki telakki tamamen hatalıdır" derken bu olayın Türkiye'ye karşı değil Hulusi Fuat Tugay'ın kendisine karşı yapıldığını belirtti. Büyükelçi ayrıca Hulusi Fuat Tugay'ın gayri dostane ve düşmanca hareketinden dolayı bu olayların yaşandığını dile getirmiştir. Büyükelçi son olarak, Mısır'ın Türk - Mısır dostluğunun takviyesine yardım maksadıyla en küçük fırsatı kaçırmayacağını dile getirmiştir.³⁹

1.d. Mısır - İngiltere Anlaşması ve Türkiye- Mısır İlişkilerine Etkisi

1954 yılının sonlarında ise Türkiye - Mısır ilişkileri DP döneminin en iyi seviyesine ulaştı. Süveyş Kanalı konusunda İngiltere ile Mısır'ın anlaşma noktasına gelmesi bu durumda etkilidir. İlişkilerde iyiye gidişi dönemin basınında da görmek mümkündür. DP'nin yayın organı olan Zafer gazetesinde Mısır ve liderine övgü dizilen yazılara ve haberler bu duruma bir örnektir. Mümtaz Faik Fenik, 1 Ekim 1954 günü "Türkiye ve Mısır" başlıklı bir yazı yazan yazısında şunları dile getirmekteydi;

*"İhtilallerin ve milli galeyanların kendisine göre daima coşkun bir havası vardır. Komünistler işte evvela bunu sömürmek istediler. Fakat memnunlukla müşahede ediyorum ki Mısır bu oyuna gelmemiş, komünizm tehlikesini çok vaktinde sezerek dış politikasını ona göre tanzim etmiştir... Mısır'ı idare eden güzide devlet adamları hakikatleri vakit ve zamanıyla görmüştür. Her türlü tehlikeyi önlemek için en ciddi tedbirleri almışlardır."*⁴⁰

Fenik yazısında ayrıca Mısır'da eski krallık rejiminin köhnemiş bir rejim olduğunu sütunlarına taşımıştır.

38 TBMM ZC, Dönem: IX, C.27, Toplantı:4, 25. Birleşim, 06.01.1954, ss.62-64. Dışişleri Bakanlığı, bu tebliği ile Büyükelçinin kovulmasından çok kovulma şeklinin kabul edilemez olduğunu belirtmiştir.

39 Büyükelçinin konuşmaları için bkz; "Kahire Rezaletinin Ankara'da Akisleri", Cumhuriyet, 09.01.1954, ss.1, 7.

40 Mümtaz Faik Fenik, "Türkiye ve Mısır", Zafer, 01.10.1954, s.1.

Süveyş Kanalı Bölgesi için Kral Faruk ile bir türlü anlaşamayan İngiltere, askeri yönetim ile yaptığı görüşmeler sonunda 19 Ekim 1954 tarihinde bir anlaşma imzaladı.⁴¹ Bu anlaşmaya göre İngilizler 20 ay içinde Kanal bölgesindeki üslerini boşaltmayı, bölgeden çekilmeyi kabul ediyorlardı. Ayrıca Mısır, Mısır'a, Arap ligine dâhil bir ülkeye veya Türkiye'ye bir saldırı halinde İngilizlerin bu üsleri yeniden harekete geçirebileceklerini kabul ediyordu.⁴² Bu anlaşma ile Türkiye ve Mısır ilişkileri kısa süreliğine de olsa iyileşme sürecine girdi. Bundan sonraki yılları ise iki ülke arasında krizlerin ve sıkıntıların bol olduğu yıllar olarak adlandırmak mümkündür.

Anlaşma sonrası Menderes, Churchill ve Abdülnasır'a tebrik mesajı yollamıştır. Menderes, Nasır'a mesajında “Kanal anlaşmasına Türkiye'nin emniyetini de derpiş eden hükmün konulmasından dolayı duyduğumuz teşekkür hislerini bu vesile ile ifade etmeyi zevkli bir vazife telakki etmekteyim. Dost Mısır'ın refah ve saadetini samimiyetle temenni eder bilvesile şahsınıza karşı beslediğim yüksek takdir ve itibar hislerimi teyit eylerim”⁴³ diyerek anlaşma ile ilgili düşüncesini paylaşmıştır.

Türkiye – Mısır ilişkileri iyileşmeye başladığı dönemde Nasır, kendi iç sorunlarıyla da uğraşmaktaydı. Nasır, 26 Ekim 1954 tarihinde bir suikast girişimine maruz kaldı. 30 Ekim 1954 tarihinde Mümtaz Faik Fenik, konuyla ilgili yazısında Müslüman Kardeşler'i suçlarken Nasır ile ilgili olarak Mısır'ın böyle bir devlet lideri altında mutlu ve mesut yaşamasını dilemiştir.⁴⁴ DP dönemi Türkiye – Mısır ilişkilerinde 1954 yılı sonlarının “zirve dönemi” olarak adlandırmamız mümkündür. Bu zirve döneminin kanutlarından biri olarak Mısır Başvekili Nasır'ın Kahire'de gazetelere Türkiye ile ilgili yazdığı bir yazıyı göstermek mümkündür. Nasır yazısında Türkiye ve Mısır'ın aynı ailenin fertleri olduğunu belirterek, iki ülkenin kardeş olduğunu belirtmiştir.⁴⁵ Nasır'ın yazdığı bu yazı Türkiye'de oldukça iyi karşılanmıştır.

İngiltere'nin Mısır ile anlaşmasından sonra Türkiye – Mısır ilişkilerinde kısa süreli de olsa olumlu gelişmeler meydana gelmiştir. Türkiye – Mısır ilişkilerindeki bu geçici bahar havası ise çok uzun sürmedi. 1954 yılının sonlarında düzelen ilişkiler çeşitli sebeplerden ötürü 1955 yılının başlarında tekrar bozuldu.

41 1954 yılının başında Washington Büyükelçiliği'nden Cumhurbaşkanlığı'na yazılan yazıda Kahire Büyükelçiliği'nden alınan bilgiler doğrultusunda İngiltere ile Mısır arasında bir anlaşma olabileceği bildirilmiştir. *Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu*, 03003132.1.144406.

42 Kâmuran Gürün, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan günümüze kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983, s.313.

43 “Başvekilin Churchill ve Abdülnasır'a Mesajı”, *Zafer*, 22.10.1954, s.7.

44 Mümtaz Faik Fenik, “Mısır'daki Suikast”, *Zafer*, 30.10.1954, ss.1, 3.

45 “Mısır Başvekili Abdünnasır Çok Dostane Bir Yazı Neşretti”, *Zafer*, 02.12.1954, s.1.

1.e. Bağdat Paktı ve Pakтын Türkiye - Mısır İlişkilerine Etkisi

1954 yılı sonlarında düzelen ilişkiler iki ülkenin yer alacağı bir ittifak ümidini doğurdu. Bu nedenle Batılı devletler ve Türkiye, kurulacak Ortadoğu organizasyonunda Mısır'ı da görmek istemişlerdi. Basında da Türkiye ile Mısır'ın Ortadoğu'da bir ittifak yapması gerektiği yazılmaktaydı.⁴⁶

Ortadoğu Komutanlığı veya Ortadoğu Savunma Organizasyonu gibi projelerden vazgeçen ABD, 1952 ABD Başkanlık seçimlerinde Eisenhower'ın başkan seçilmesiyle Ortadoğu Politikasını gözden geçirme durumundaydı. ABD, geçmişte kurmayı planladığı "Ortadoğu Komutanlığı" veya "Savunma Organizasyonu" gibi kuruluşların kurulamayacağını anlamıştı. Bu organizasyonların kurulamama sebepleri olarak şu maddeleri sıralayabiliriz:⁴⁷

Arap dünyasının öncelikli tehdit olarak Sovyetler Birliği'ni değil İsrail'i görmesi ve bu yüzden komünizm tehdidini ileri sürerek bu coğrafyadaki ülkelerle ortaklık kurma imkânının olmaması

Arap devletlerinin bağımsızlıklarını yeni kazanmalarından dolayı özellikle İngiltere ve Fransa'ya karşı uzak durmaları

Arap devletlerinin bağımsızlıklarını yeni kazanmaları sebebiyle başlıca hedeflerinin başında ekonomik kalkınma sürecini başlatmak gelmesi ve bu sebepten dolayı Stalin'in ölümünden sonra Moskova'nın izlediği politikaya yakınlık duyma olasılıklarının yüksek olması

Arap dünyasında özel bir yeri olan Mısır'ın, Suriye başta olmak üzere Batı'ya karşı mesafeli bir politika izlemeye eğilimli Arap devletlerinin önderi durumunda olması

Süveyş kanalı başta olmak üzere İngiltere ile Mısır arasındaki sorunların henüz tam olarak çözülmemişken, Arap dünyasıyla iş birliği yapmanın çok olası görünmemesi

Türkiye'nin bahsedilen dönemde Arap dünyası ile ilgili olarak yaşadığını en önemli problem de dış politikadaki beklentilerinin uymamasıdır. Türkiye'nin öncelikli gördüğü dış tehdit Sovyet Rusya ve komünizm iken Arap dünyası için tehdit İsrail, İngiltere ve Fransa başta olmak üzere Batı dünyasıdır.

Dönemin ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles, Ortadoğu'da kurulabilecek iş birliği için 1953 Mayıs ayında bir dizi ziyaret yaptı. J.F. Dulles'in ziyaret ettikleri başlıca yerler şunlardır;

- 11 - 12 Mayıs 1953 Kahire

46 Mümtaz Faik Fenik, "Mısırda Dostluğumuzun Güzel İnkişafı", *Zafer*, 03.12.1954, s.1.

47 Melek Fırat, Ömer Kürkçüoğlu, "1945-1960 Batı Ekseninde Türkiye" ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, c. I, 15. baskı, İletişim yay, İstanbul, 2009, s.620.

- 13 Mayıs Tel Aviv
- 14 Mayıs Doğu Kudüs
- 15 Mayıs Amman
- 15-16 Mayıs Şam
- 17 Mayıs Beyrut
- 17- 18 Mayıs Bağdat
- 18- 19 Mayıs Riyad
- 26 Mayıs Ankara⁴⁸

Dulles bu gezileriyle ilgili olarak Amerikan radyo ve televizyonlarına Arap dünyası ile ortak bir kader ve tehlike hissinin olmadığını, İsrail, İngiltere ve Fransa ile tartışmalarından dolayı Sovyet komünizminin tehdidinde önem vermediklerini belirtiyordu. Dulles 09.07.1953 tarihli başka bir konuşmasında Türkiye'ye büyük bir ittifaktan çok ikili anlaşmaları tercih etmesini söylemiştir.⁴⁹ Nitekim Türkiye, ilk olarak 2 Nisan 1954 tarihinde Pakistan ile bir anlaşma imzaladı ve bu dostluk paktının diğer memleketlerin aynı şartlarla katılımına açık olduğunu belirtti.⁵⁰ Bu anlaşma, Dulles'in "Kuzey Kuşağı" ilkesine de uyuyordu. Dulles'in Kuzey Kuşağı, olası bir Sovyet saldırı rotasında bulunan devletleri kapsıyordu. Bu devletler; Türkiye, İran, Irak, Suriye ve Pakistan'dı.⁵¹

Adnan Menderes, 1955 yılının "Kuzey Kuşağı" ülkelerinden bazılarını ziyaret etti. Amaç Pakistan ile kurulan paktı genişletmekti. Menderes'in ilk durağı Bağdat oldu. Bu ziyaret sonrası Türkiye – Irak arasında bir ortak pakt imzalanmasına karar verildi. Menderes daha sonra Şam ve Beyrut'a gitmiş ancak Lübnan ve Suriye bu pakta dâhil olmadığından dolayı istenen hedefe ulaşılamamıştır. Bu durumda Mısır'ın propaganda ve etkisinin olduğunu söyleyebiliriz. Menderes'in Bağdat ziyaretinde hazırlanan pakt 24 Şubat 1955 tarihinde imzalandı. Bağdat Paktı'nın amacı Ortadoğu'daki Sovyet nüfuzunun yayılmasını önlemek, bölgedeki komünist faaliyetlerin engellenmesini sağlamaktı.⁵²

Arap dünyasında oynamak istediği liderlik rolünün tehlikeye girebileceğini düşünen Mısır'ın pakta tepkisi ise sert oldu. Tepkinin bir diğer sebebi ise paktın Batı destekli olmasıdır. Batı ile iyi ilişkilere sahip olmayan Mısır, bu konuda da tepki göstermiştir. Mısır, ilk olarak 17 Ocak 1955 tarihinde Irak'a bir nota vermiştir.⁵³ Ayrıca Mısır İstikamet Vekili Salah Salim, Türk – Irak İttifakı ile ilgili olarak Londra Radyosu'na bir beyanat vermiştir. Salim, Türk –

48 Armaoğlu, *a.g.m.*, ss.169-170. Dulles'in Planında Türkiye ziyareti yok iken Menderes'in isteğiyle Ankara'ya gelmiştir. Firat, Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s.620.

49 Armaoğlu, *a.g.m.*, s.169

50 "Türk – Pakistan Dostluk Paktı Dün İmzalandı." *Milliyet*, 03. 04.1954, s.1.

51 Firat, Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s.620.

52 Kunalalp, *a.g.e.*, s.69.

53 "Mısır, Irak'a Nota Verdi", *Milliyet*, 18.01.1955, s.1.

Irak ittifakının imzalandığı gün Mısır'ın Arap Güvenlik Paktından çekileceğini belirtirken ayrıca Kahire'de topladıkları Arap Devletleri temsilcilerinin Orta Doğu'nun savunması hususunda Mısır'ı mı yoksa Irak'ı mı desteklediklerini bildirmediğini bundan dolayı da bir sonuç alınmadığını belirtti.⁵⁴ Dönemin Ankara Valisi Kemal Aygün bir haftalığına ziyaret için gittiği Kahire'de Menderes'in Nasır ile görüşme isteğini iletirken Nasır bu isteği reddetti. Reddetme sebebi olarak ise Türkiye'nin İsrail ile olan ilişkileri ve Türkiye'nin İngiltere, ABD, Fransa'nın desteği ile Ortadoğu'da bir savunma paktının liderliğini üstlenmesini gösterdi. Ayrıca Mısır kamuoyunun bu duruma hazır olmadığını belirtti.⁵⁵ Nasır'ın Menderes ile görüşmek istememesini bu bahanelerle örttüğünü söyleyebiliriz.

Mısır, Bağdat Paktın imzalanmasından sonra söz konusu pakt karşıtı propagandaya girişme kararı almış ve eyleme geçmiştir. Bağdat Paktı aleyhinde yapılacak propagandalar ile ilgili olarak Mısır Hariciye Vekili ile Mısır'ın Ankara elçiliği arasında bir yazışma gerçekleşirken Elçilik, Kahire'ye ilk olarak bu paktın İsrail'in yapacağı bir saldırıya karşı koyacağı şeklinde yapılan pakt propagandasının çürütülmesi gerektiğini bildirdi.⁵⁶

İngiltere ve Türkiye'ye göre ise Nasır'ın Bağdat Paktı'na karşı bu çıkışının altında yatan en önemli sebep iç politikada kendini güçlü duruma getirmek istemesidir. İç politikada yaşadığı zorluklar ve Mısır halkının kendisine olan tepkiyi azaltmak ve halkın tepkisini dış politikaya çekmek için bu yolu seçmişti.⁵⁷

Bağdat Paktı'nın kurulduğu günlerde genelde Türkiye'de hem iktidar hem muhalif çevrelerce olumlu karşılandı. DP döneminden sonra ise pakt ve Mısır ile ilgili ilişkilerin bozulması ile ilgili iktidarı eleştiren yazılar çıkmaktaydı. Bunlardan biri de Şevket Süreyya Aydemir'dir. Aydemir, Menderes'in Dramı adlı eserinde şöyle demektedir;

*“Bağdat Paktı beklenmeyen bir zamanda ve Menderes'in Ortadoğu'nun en güçlü ve halkçı devleti olan Mısır ile tam yakınlaşma ve hatta Mısır'a hazırlanan bir ziyaretin öncesinde birdenbire ilân edildi. Ve bu olay Mısır ile yani Ortadoğu'nun en halkçı ve inkılâpçı devletiyle bütün yakınlaşma hazırlıkları birden kesildi”.*⁵⁸

Aydemir, paktın beklenmeyen bir zamanda olduğu konusunu söylemiş ancak Menderes, 21 Ocak 1955 tarihinde Anadolu Ajansı'na verdiği beyanatta Mısır'a konu hakkında Eylül 1954'ten beri Nasır'a bilgi verildiğinden bahsetmekteydi. Ayrıca Menderes'e göre ziyareti bozan taraf Türkiye değil Mısır'dı.⁵⁹

54 BCA 30.1.0.0/35.215.10

55 Bağcı, a.g.e., s.65.

56 14 Mayıs 1956 tarihli yazışma için bkz; BCA 030.01./62.380.10

57 Baş, a.g.l., s.215.

58 Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, 7. baskı, İstanbul, 2000, s.297

59 “Başvekilin Mısır ve Türk - Irak Anlaşması Hakkında Demeci”, *Cumhuriyet*, 22.01.1955, s.1.

Bağdat Paketi sonrası dış politikada arayışa giren Nasır, Doğu Bloğundaki ülkeler ile temasa geçmişti.⁶⁰ Nasır, Doğu Bloku ülkelerinin yanı sıra Türkiye ile de bozulan ilişkileri düzeltmek için bazı girişimlerde bulunmuştur. Nasır, 9 Temmuz 1956'da Mısır Cumhurbaşkanı seçildiğine dair bilgi vermek için yazdığı mektubunda ilişkileri güçlendirmek isteğinden bahsetmiştir.⁶¹ Bu mektup çalışmada detaylıca anlatılacak olan Süveyş Buhranından çok kısa süre önce yazılmıştır. Nasır'ın bu hareketini olması muhtemel bir krizden önce yapılmış bir hamle olarak görmek mümkündür.

Sonuç olarak; Türkiye, ABD'nin desteğiyle Ortadoğu'da bir pakt kurma ve Sovyetler'in Ortadoğu'ya inmesini engelleme hedefindeydi. ABD'nin Kuzey Kuşağında yer alan devletlerinden bazılarıyla bir pakt imzalamıştır. Ancak bu pakt Türkiye'nin Arap dünyası ile olan ilişkilerinde bir sıkıntıya ve tahribata neden oldu. Türkiye'nin birinci güvenlik önceliği Sovyet Rusya iken Arap dünyasının İsrail, İngiltere- Fransa'nın başını çektiği Batı dünyasıydı. Mısır'ın da etkisiyle bazı Arap ülkelerinin gözünde Türkiye, İsrail ve İngiltere ile iş birliği yapan ve bu destekle Ortadoğu'ya girmek isteyen bir ülke konumundaydı.

1.f. Süveyş Buhranı

Nasır, Bağdat Paketi sonrası Doğu Bloku ülkelere dönerek onlardan silah almaya başladı. Bunun yanı sıra 1956'da Çin Halk Cumhuriyeti ile diplomatik ilişki kurarak Doğu Bloku ülkeleriyle olan ilişkilerine hız kazandırdı. Bu adımların yanı sıra Nasır, aynı yılın ağustos ayında Moskova'ya gideceğini açıkladı.⁶² Mısır'ın dış politikadaki bu adımları karşısında İngiltere ve ABD, Temmuz 1956'da Asuan Barajı için söz verilen yardımın yapılmamasına karar verdiler.⁶³

Bu yaptırım karşısında Nasır, karşı bir hamle yaparak 26 Temmuz 1956 tarihinde Süveyş kanalının devletleştirildiğini ilân etti. Böylece barajın yapımı için olan gerekli parayı buradan sağlamayı hedefliyordu. Mısır'ın bu kararını ilk destekleyen ülke ise Sovyetler Birliği oldu. SSCB, 29 Temmuz 1956 tarihinde Mısır'ın kararını desteklediğini belirtmiştir.⁶⁴ Kanal hisselerinin yüzde kırk dördü İngiltere'nin elinde olması sebebiyle söz konusu karardan en çok etkilenen ülke şüphesiz İngiltere'ydı.⁶⁵ İngiltere'nin yanı sıra bu karardan etkilenen ülkelere biri de Türkiye idi. Türkiye bir yandan Bağdat Paketi bağlantıları nedeniyle İngiltere ile iyi ilişkiler içindeyken diğer yandan bu tutumun sonucu olarak Arap dünyası ile ilişkilerinde sıkıntı meydana gelmekteydi.⁶⁶

60 Örneğin; Nasır, 27 Eylül 1955 tarihinde Çekoslovakya'dan silah alınacağını açıklamıştı Feridun Cemal Erkin, *Dışişlerinde 34 Yıl Madrid, Paris, Londra Büyükelçilikleri*, TTK, İstanbul, s.51.

61 Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu, 03004863.1. 251087.

62 Fırat, Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s.627.

63 Gürün, *a.g.e.*, s.315. Fırat, Kürkçüoğlu, *a.g.m.*, s.627. Söz konusu proje Mısır ekonomisi için çok önemliydi. 60.000 kilometrekare bir alanı kaplayacak olan baraj, Mısır'ın hem enerji hem de tarım alanında işini kolaylaştıracaktı. Konu için bkz; Baş, *a.g.t.*, s.246.

64 Baş, *a.g.t.*, s.248.

65 Gürün, *a.g.e.*, s.315.

66 Bağcı, *a.g.e.*, s.79.

İngiltere, Fransa ve ABD, 1888 İstanbul Anlaşmasını⁶⁷ imzalayan devletleri ve kanalı en fazla kullanmakta olan devletleri 16 Ağustos tarihinde Londra’da bir toplantıya davet etti.⁶⁸ Toplantıya Mısır ve Yunanistan katılmazken Rusya, Hindistan, Endonezya ve Seylan kanalın Mısır egemenliğinde kalması gerektiğini savundu.⁶⁹ 23 Ağustos tarihine kadar süren toplantıda Süveyş Kanalının Mısır’ın yer alacağı ve hiçbir devletin hâkim bir güç olmayacağı uluslararası bir komisyonca yönetilmesi kararı alındı.⁷⁰

Türkiye, toplantıda bu kararı destekleyen ülkelerden biri oldu. Türkiye’yi toplantıda temsil eden Büyükelçi Muharrem Nuri Birgi, kararın Mısır’ın egemenlik haklarına bir saldırı anlamına gelmediğini, aksi durumda Türkiye’nin bu durumu asla kabul etmeyeceğini bildirmiştir.⁷¹

19 Eylül 1956 tarihinde uluslararası komisyon kararını kabul eden 18 ülke Londra’da ikinci defa toplandı. Bu toplantıda “*Süveyş Kanalını Kullananlar Cemiyeti*” adlı bir kuruluşun kurulması kararlaştırıldı.⁷² Bu cemiyet 1 Ekim 1956’da resmen kurulurken Türkiye’de bu kuruluşun kurucuları arasına girdi.⁷³ Türkiye’nin söz konusu bu kuruluşun kurucuları arasına girmesi Bağdat Paktı sebebiyle bozulan Türkiye - Mısır arasındaki ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. Nasır, Türkiye’yi bu hareketinden dolayı “*Batı emperyalizminin polisi*” olmakla suçluyordu.⁷⁴ Bu kuruluş, Türkiye bir kez daha Arap coğrafyası ile karşı karşıya gelmesine sebep olmuştur.

Bu dönemde Türkiye’yi zor durumda bırakan yine Batılı müttefikleri oldu. 29 Ekim 1956 tarihinde İsrail- İngiltere - Fransa Mısır’a karşı ortak bir harekât düzenlediler. Türkiye, bu olaydan sonra direkt harekete geçerek BM’yi acil toplantıya çağırması ve çatışmanın durdurulması için önlem alınmasını istemiştir.⁷⁵ Türkiye’den ilk resmî açıklama ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar’dan gelmiştir. Celal Bayar, 1 Kasım 1956’da Meclis’in yeni yasama yılı konuşmasında isim vermeden Mısır’ı ve Nasır’ı eleştirdi. Celal Bayar açılış konuşmasında konuyla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir;

*“Orta Şark’ın zor durumunu kendi menfaatleri için istismar edenlerin, hatta yine aynı maksatla mütemadiyen müşküller ve ihtilâflar yaratanların, tahakküm maksadıyla birtakım keyfi ve fevrî siyaset takip edenlerin bu bölgede ihdas ettikleri son derece ciddi ve nazik vaziyetin, çok vahim hâdiselere meydan verdiği şahit olmalıyız.”*⁷⁶

67 29 Ekim 1888’de İstanbul’da imzalanan İstanbul Antlaşması’na Osmanlı Devleti’nin yanı sıra İngiltere, Almanya, Avusturya - Macaristan, İspanya, Fransa, İtalya, Hollanda ve Rusya imza atmıştır. Antlaşmaya göre Süveyş Kanalı, bayrak farkı olmaksızın savaş ve ticaret gemilerine açık olacaktı. Bkz; Bürkan Serbest, “Süveyş Kanalı’nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı”, *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, c.7, sayı:4, 2017, s.688.

68 “Londra Konferansı Bu Sabah Açılıyor”, *Milliyet*, 16.08.1956, s.1.

69 Gürün, *a.g.e.*, s.317.

70 Bağcı, *a.g.e.*, ss.79-80, Fırat, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.627-628.

71 Armaoğlu, *a.g.m.*, s.175.

72 “Londra Konferansı Sona Erdi”, *Milliyet*, 22.09.1956, s.1.

73 “Kanalı Kullananlar Birliği Resmen Teşekkül Edildi”. *Milliyet*, 02.10.1956, s.1.

74 Bağcı, *a.g.e.*, s.80.

75 Baş, *a.g.t.*, s.269.

76 TBMM ZC, c.14, Devre: X, 1. Birleşim, 01.11.1956, s.11.

Türkiye, Mısır'da yaşanan sorunların kaynağı olarak Abdünnasır'ı görmekteydi. Nitekim Fatin Rüştü Zorlu konu hakkında Mısır'ın ve diğer bölge ülkelerinin Bağdat Paktı'na katılmış olsalardı krizin yaşanmayacağı değerlendirilmesinde bulunmuştur.⁷⁷ Türkiye'nin bu durumla ilgili yaptıklarından biri de Bağdat Paktı üyelerini toplamak oldu. 5-9 Kasım 1956 tarihinde Tahran'daki toplantıya İngiltere katılmadı. İngiltere'nin katılmama sebebi olarak Paktın bu süreçte fazla yara almasının istenmemiş olmasını göstermek mümkündür. Toplantı sonunda bir tebliğ yayınlandı. Bu tebliğde İsrail kınanırken, İngiltere ve Fransa'nın da Mısır'daki kuvvetlerini çekmesi gerektiği ilan edildi. Ayrıca tebliğde Mısır'ın istiklal ve hükümlerine saygı gösterilmesi de ilan olundu. Bu tebliğ, Londra'da da iyi karşılanmıştır.⁷⁸ Tebliğde İsrail'in kınanıp, İngiltere ve Fransa'nın kınanmamış olmasından dolayı söz konusu bu tebliği Arap ülkelerini tatmin etmemiştir. Türkiye, tebliğden yaklaşık 20 gün sonra İsrail'deki elçisi Şefkati İstinyeli'yi geri çağırdı.⁷⁹ Arda Baş'a göre Büyükelçinin çağırılma sebebi olarak Süveyş krizi yerine Filistin krizinin gösterilmesi Türkiye'nin İngiltere ve Fransa'yı karşısına almayı istememesinden kaynaklanmıştır.⁸⁰ Ayrıca İsrail ile ilişkiler tam kopmamış, maslahatgüzarlık seviyesine indirilmiştir ve ticari ilişkiler ise aynen devam etmekteydi.⁸¹

Süveyş krizinin en önemli sonuçlarından biri olarak Nasır'ın Süveyş Meselesi ile Arap dünyasındaki saygınlığının daha da artmış olmasını göstermek mümkündür. Türkiye ise bu meselede İngiltere ile hareket ettiği için Arap Dünyası ile olan ilişkilerindeki sıkıntıların artmasına sebep oldu. Türkiye'nin Süveyş Buhranı döneminde sergilediği politika Arap dünyası ile ilgili sıkıntı yaşatırken İngiltere tarafından tasvip edildi. Nitekim İngiltere'nin London Times gazetesi Türkiye'nin söz konusu krizdeki tavrının iki ülke arasındaki dostluğuna olan güveni ispat ettiği yorumunu yapmıştır.⁸² Türkiye, ayrıca Bağdat Paktından İngiltere'nin çıkarılması konusunda olumsuz tavır takınmıştır.

1.g. Mısır – Suriye Birliği ve Türkiye

Süveyş Kanalı Buhranından güçlenerek ve saygınlığını arttırarak çıkan Nasır, ülkesinin iç ve dış politikasına yönelik daha ciddi adımlar atmaya başladı. Nasır, dış politikada en ciddi adımı ise en önemli hedeflerinden biri olan Arap Birliği yolunda attı. Kahire'de yapılan müzakereler sonucunda Mısır, 1 Şubat 1958 tarihinde Suriye ile "Birleşik Arap Cumhuriyeti" adı altında birleşirken diğer Arap devletleri de bu birliğe davet edilmiştir. Birleşmenin ardından konuyla ilgili bir beyanname yayınlanırken beyannamede Arapları hürriyet ve

77 "Ortadoğu Hadiselerine Dair", *Zafer*, 13.11.1956, s.1.

78 "Tahran Toplantısı Dün Nihayete Erdi", *Milliyet*, 09.11.1956, s.1.

79 "İsrail Elçimizi Geri Çağırdık", *Milliyet*, 27.11.1956, s.1.

80 Baş, *a.g.t.*, s.278.

81 Frat, Kürkçüoğlu, *a.g.e.*, s.629.

82 Bağcı, *a.g.e.*, s.81.

egemenliğe ulaştırarak tek yolun bu birlik olduğun belirtilmiştir.⁸³ Bu birliğin kurulması özellikle Batı kamuoyunda hoş karşılanmamıştır.⁸⁴

Mısır ve Suriye'nin iş birliğinde kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'nde devlet başkanının kim olacağı konusu ise bir referandum ile çözülmüştür. 21 Şubat 1958'de yapılan referandum ile hem birlik resmen kurulurken hem de Nasır yeni devletin başkanı seçildi.⁸⁵ Birliğin kurulmasından sonraki ilk hedeflerinden biri kurulan Birlik Cumhuriyeti'ni genişletmek olmuştur. Bu hedef doğrultusunda Mart 1958'de birliğe Yemen'de katılmıştır.⁸⁶ Yemen'in Birleşik Arap Cumhuriyeti'ndeki ömrü uzun olmamış ve 1959 yılının Kasım ayında birlikten ayrılmıştır.⁸⁷

Türkiye'nin bu yeni devlet ile ilişkileri ise devlet kurulduktan yaklaşık bir ay sonraya denk gelmiştir. Mısır ile Suriye arasında kurulan birlikle ilgili olarak dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, şu sözleri söylemiştir;

*"... Bildiğiniz gibi bu birliğin kurulmasından evvel ve Ankara'da toplanan Bağdat Paketi Konferansı arifesinde vuku bulan bir basın konferansında sorulan bir suale derhal << eğer bu birlik Suriye'de komünist nüfuzunu bertaraf edecek mahiyette tecelli eyleyecekse ve bu birlik nüfuzun dışında tutulursa bundan ancak memnuniyet duyarız>> demiştim. Bugün de aynı şeyi düşünmekteyiz."*⁸⁸

Görüldüğü üzere Türkiye, yeni kurulan devlet için kırmızı çizgi olarak Sovyet nüfuzunun ülkeye girmemesi olarak belirlemektedir. Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni 11 Mart 1958 tarihinde tanıdı.⁸⁹ Türkiye, her ne kadar Mısır - Suriye iş birliğinde kurulan Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanımış olsa da Irak ve Ürdün arasındaki alternatif bir birleşmeye Birleşik Arap Cumhuriyeti karşısında denge olması amacıyla destek vermiştir.⁹⁰ Bu durum Türkiye'nin yeni kurulan devlete tam anlamıyla bir güven beslemediğinin ve bu devlete karşı alternatif bir denge unsuru arayışında olduğunun bir göstergesidir.

83 Beyanname için bkz; BCA 30.1.0./126.814.13.

84 Tepki gösteren ülkelerin başında Amerika Birleşik Devletleri gelmektedir. New York Times, Nasır'ın Hitler'in metotlarını uyguladığını iddia etmiştir. New York Times'dan aktaran *Cumhuriyet*, 05.02.1958, s. 1 ve 3. Fransız kamuoyu ise bu olayı Batılıların büyük başarısızlığı olarak nitelemiştir. *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Fransa Kataloğu*, 525.38529.155647.10. Batı kamuoyunun yanı sıra Milliyetçi Çin ise bu birliğin Ortadoğu'da yeni bir Rus manevrası olduğunu iddia etmiştir. *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Çin Kataloğu*, 515.7487.38893.1. Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin uluslararası sorumluluklarını yerine getireceğine dair verdiği güvenceden sonra yeni devleti tanımıştır. "Amerika, Mısır - Suriye Birliğini Resmen Tanıdı", *Cumhuriyet*, 26.02.1958, s.1.

85 "Suriye Devleti Tarihe Karıştı", *Cumhuriyet*, 22.02.1955, ss.1, 5.

86 "Yemen de Dün Nasır'ın Kontrolü Altına Girdi", *Cumhuriyet*, 09.02.1958, ss.1, 5.

87 Görgün, a.g.m, ss.572. "Mısır, Suriye ile Birleşti", *Milliyet*, 02.02.1958, s.1.

88 TBMM ZC, C.2 Devre: XI, 46. Birleşim, 25.02.1958, s.610.

89 "Birleşik Arap Cumhuriyetini Resmen Tanıdık", *Milliyet*, 12.03.1958, ss.1. Türkiye, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni tanıdıktan sonra Şam'daki büyükelçiliğini kapatmıştır. "Birleşik Arap Devletini Tanıdık", *Cumhuriyet*, 12.03.1958, s.1.

90 Fırat, Kürkçüoğlu, a.g.e., s.631.

Dönemin Kahire Büyükelçisi Faik Zihni Akdur, Türkiye'nin yeni devleti tanınmasından kısa bir süre sonra Birleşik Arap Cumhuriyeti Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır ile bir görüşme yapmış ve görüşmelerinin ayrıntılarını Ankara'ya rapor etmiştir. Nasır, Türk büyükelçisine emellerinin dostluk olduğunu söylerken Büyükelçi, Türkiye'nin Arap memleketlerinden hiçbirine karşı bir düşmanlık hissi bulunmadığını belirtirken Nasır ise Suriye'deki komünistleri temizleyeceklerini vaat etmiştir. Nasır ayrıca Türk Büyükelçisine Türkiye'nin güvenlik bakımından önceliğinin Sovyetler Birliği olduğunu ülkesinin önceliğinin İsrail olduğunu belirtiyordu. Büyükelçi görüşme ile ilgili yazdığı raporda Nasır'ın komünistlere karşı bir hareketten bahsettiğini ancak Sovyet Rusya'dan bahsetmediğini belirtmiştir. Nasır, iç politikada komünistlere karşı tedbir olsa da dış politikada Sovyet Rusya'dan yardım alma konusunda devam etmek istediğinden dolayı iç politika ile dış politikayı birbirinden ayırmaktaydı.⁹¹ Arşiv belgelerine yansıdığı kadarıyla Nasır'ın Faik Zihni Akdur ile yapmış olduğu bir diğer görüşme ise 22 Mart 1960 tarihinde gerçekleşmiştir. Nasır görüşmede genel olarak Türkiye ile ufak tefek meseleler dışında bir sorun olmadığını büyükelçi Akdur'a iletmiştir.⁹² Türkiye'nin yeni devlet ile olan ilişkilerinin önceki dönemde Mısır ile olan ilişkilerinden çok farklı bir boyutta olmadığını söylemek mümkündür.

1958 yılında pratiğe dökülen Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin teorisi, uygulamada uzun süreli olmamıştır. Bahsedildiği üzere önce Yemen birlikten ayrılırken 1961 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kurucu üyesi olan Suriye, bir ihtilal sonrası bağımsızlığını ilan ederek Birlik'ten ayrılmıştır.⁹³

2. Demokrat Parti Dönemi Türkiye – Libya İlişkileri

Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri arasında Demokrat Parti döneminde ilişkilerinin en iyi olduğu ülke ise Libya'dır. Orhan Koloğlu'nun belirttiğine göre Libya ile Türkiye ilişkilerinin diğer Kuzey Afrika veya Arap ülkelerine göre daha iyi olmasının sebeplerinden biri bu dönemde diğer ülkelerde var olan ve gittikçe güçlü bir konuma geçen Arap milliyetçiliğinin Libya'da henüz güçlü olmamasıdır.⁹⁴ Ayrıca Libya'da bağımsızlık öncesi "*Hizbul İttihadi Trablous-u Turki*" (Türk ve Trablus'un Birleşik Partisi) adlı bir parti kuruldu. İdris es Senussi bu partinin amacının Türkiye ile federal bir birlik olarak açıklamıştır. Orhan Koloğlu'nun aktardığına göre Senussi, Mısır'daki bir Türk gazeteciye bu birlik ile ilgili bilgi verdi. Senusi'ye göre ortak dış politika izleyecek, iç işlerinde özerk olacaktı.⁹⁵

91 Söz konusu 25 Mart 1958 tarihli 6 sayfalık rapor için bakınız; BCA 30.1.0.0/127-827-3.

92 Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu 03007107.1. 252735.

93 "Suriye'de İhtilâl Muvaffak Oldu, Memleket Yeniden Bağımsız Oldu", *Cumhuriyet*, 30.09.1961, ss.1, 5.

94 Orhan Koloğlu, *500 Years in Turkish – Libyan Relations*, Center for Strategic Research (SAM), Ankara, 2007, s.259.

95 Koloğlu, *a.g.e.*, s.259.

2.a. Libya'nın Bağımsızlığı ve Türkiye

Bugünkü Libya Devleti'nin bağımsızlık sürecindeki en önemli nokta II. Dünya Savaşı'nın bitmesidir. II. Dünya Savaşı'nın bitmesi ve İtalya'nın yenik ayrılmasıyla beraber Libya'da bağımsızlık istekleri daha da arttı. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve halkı Trablusgarp ve Bingazi'nin II. Dünya Harbinden sonraki kaderleriyle yakından alakadar olmuş, hükümet temsilcileri vasıtasıyla BM'de ve çeşitli kuruluşlarda daima Libya'nın istiklâl ve refahına hizmet etmeye çalışmıştır.⁹⁶ 7 Mayıs 1949'da "Bevin- Sforza" antlaşmasına göre Bingazi'de İngiliz, Trablusgarp'ta İtalyan ve Fizan'da ise Fransız vesayeti kurulması planlanıyordu. Bu plan Mayıs 1949'da BM Genel Kurulu'nda kabul görmedi. 21 Kasım 1949 tarihli Genel Kurul kararı ise bir olumsuz oy (Etiyopya), 48 olumlu ve 9 çekimsiz oy ile Ocak 1952'de bağımsızlık verilmesini öngörmekteydi. Türkiye'de Libya'nın bağımsızlığını destekleyen ülkelerden biridir.⁹⁷

Libya'nın bağımsız olmasına karar verilmesine en çok sevinen ülkelerden biri Türkiye'dir. Bu konuda Türk tarihçiliğinin önemli isimlerinden İsmail Hami Danişment şu sözleri kaleme almıştır; "Trablusgarp'ın nihayet ecnebi boyunduruğundan kurtulması bütün Müslüman devletlerin içinde en çok bizi memnun edecek bir vaziyet demektir."⁹⁸ Libya bağımsızlığını ise resmen 24 Aralık 1951 tarihinde ilân etti. Libya'nın bağımsızlık kararı Türkiye'de sevinçle karşılandı. İlk olarak 26 Aralık 1951 tarihindeki Meclis oturumunda Libya'nın bağımsızlığına kavuşması sebebiyle Meclisin iyi temennilerini bildirmiştir.⁹⁹

Libya'nın bağımsızlığı nedeniyle Libya'ya giden yazar Faruk Fenik, bağımsız Libya'nın başbakanı Mahmut Muntasar ile bir görüşme yaptı. Başbakan, Libya'nın kuruluşunda Türk zekâsından yararlanabileceğini bildirdi. Nitekim Türkiye, Libya'ya çeşitli alanlarda uzmanlar yollamıştır. Muntasar, ayrıca yaptığı açıklamada "Türkiye'ye en samimi ve kardeşçe hislerle bağlıyız. İstiklâl davamızda bize gösterdiği yakın alakayı hiçbir zaman unutmayacağız."¹⁰⁰

Libya'nın bağımsızlığının ardından Türkiye, Birleşik Libya Krallığının tanınmasına ve diplomatik ilişkilerin tesis edilmesine 16 Ocak 1952 tarihinde karar verdi.¹⁰¹ Libya'nın tanınmasıyla birlikte Türkiye'nin Libya'ya olan yardımları başladı.

96 Celal Tevfik Karasapan, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1960, s.359.

97 Türkkaya Ataöv, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1977, ss.99-100.

98 İsmail Hakkı Danişment, "Sunusi Devleti", *Milliyet*, 01.12.1950, s.3.

99 TBMM ZC, C.11, Dönem IX, 22. Birleşim, 26.12.1951, s.356.

100 "Libya Türkiye'ye Candan Bağlıdır", *Zafer*, 01.01.1952, s.1.

101 BCA 030. 180.01/127.100.8

2.b. Türkiye'nin Libya'ya Yardımları

Libya, bağımsızlığının ilk yıllarında Dünya'daki az gelişmiş ülkelerden biriydi. Örnek vermek gerekirse 1955 yılında Libya bütçesinin yüzde ellisi İngiltere, yüzde otuzu ABD, yüzde dördü Fransa tarafından finanse ediliyordu. Türkiye, kendi ekonomik durumunun sıkıntıda olması nedeniyle askeri yardımlar ve uzman kadroları gönderebildi.¹⁰² Libya'ya yollanan yardımlar Libya'nın Türkiye'ye olan sevgisini arttırmış, yardımlar ülkede büyük bir sevinçle karşılanmıştır. Nitekim 1954 yılında dönemin Libya Başvekili Mustafa Bin Halim, yaptığı konuşmada "... Türkiye'nin bize gösterdiği dostluğu ve fiili yardımları milletimiz hakkında izhar ettiği samimi yakınlığı burada anmayı ve en derin şükranla arz etmeyi vazife bilirim."¹⁰³ diyerek Libya'nın duygularını dile getirmektedir. Türkiye, Libya'ya askeri, eğitim, hariciye, ziraat gibi bir devlet için en önemli olan konularda uzman ekipler yolladı. Melik İdris es Senusi, Bingazi'de ilk muhtar hükümeti kurduğu vakit Türkiye'de vali olan Sadullah Koloğlu'na teklif götürmüş ve Koloğlu, Libya'da başbakanlık dahi yapmıştır.¹⁰⁴

2.b.a. Libya'ya Askeri Yardımlar

2.b.a.a. Askeri Uzman Yardımları

Birleşik Libya Krallığının kurulmasından sonra Melik İdris, Milli Müdafaa Veziri olan Ali Esart Cerbi'yi Ankara'ya yolladı. Cerbi'nin Ankara'ya gönderilme sebebi ise yeni kurulacak olan Libya ordusunun kuruluşu için subaylar getirilmek istenmesidir.¹⁰⁵

1952 yılında ise Libya Hükümeti Başbakan Mahmut Muntasar'ın başkanlığında toplanarak Libya Ordusunun kurulmasını kararlaştıran tasarıyı kabuletti. Hükümet, Libya ordusunun başına ise bir Türk generalinin getirilmesini kararlaştırmaktaydı.¹⁰⁶ Libya Savunma Bakanı ise yaptığı açıklamada bu konuda Türkiye ile anlaşmalarını bildirmekteydi.¹⁰⁷ 25 Ekim 1952 tarihinde ise aslen Libya kökenli olan Ümran Yetişal Libya Ordusunda vazifeye başladı.¹⁰⁸ Ümran Yetişal, Libya ordusunu İngiliz modeline göre teşkilatlandırmak isteyen İngiliz askeri misyonuyla anlaşamayarak ayrılmak zorunda kaldı.¹⁰⁹

102 Koloğlu, *a.g.e.*, s.261.

103 "Libya Başvekili Türk Dostluğunu Övdü", *Zafer*, 02.10.1954, s.7.

104 Koloğlu, *a.g.e.*, s.256.

105 Karasapan, *a.g.e.*, s.359.

106 "Libya Ordusuna Türk Generali", *Milliyet*, 07.10.1952, s.1; "Libya Ordusunun Başkomutanı Bir Türk Olacak", *Cumhuriyet*, 07.10.1952, s.1.

107 "Libya'ya Gidecek Türk Generali", *Milliyet*, 16.10.1952, s.3.

108 Türk basınında yarbayın ismi "Ümran Olcatay" olarak geçmekteydi. Örneğin; "Libya Ordusuna Türk Komutan", *Milliyet*, 25.10.1952, s.1. Bu haberde "Yarbay Ümran Olcatay yeni vazifesine başladı" cümlesi geçmektedir. Yalnız hem Orhan Koloğlu hem elçi Karasapan eserlerinde "Ümran Yetişal" ismini kullanmışlardır. Biz de çalışmamızda bu ismi kullanacağız. Ümran Yetişal ismi için bakınız, Karasapan, *a.g.e.*, s.359, Koloğlu, *a.g.e.*, s.256.

109 Karasapan, *a.g.e.*, s.360.

Ümran Yetişal, Libya ordusunun eğitimi için giden son Türk komutan değildir. Yetişal'dan sonra Türkiye, 1954 yılında emekli Tuğgeneral Hıfzı Beti'nin Birleşik Libya Krallığında bir vazife almasına izin verdi.¹¹⁰ Yetişal örneğinde olduğu gibi Beti de köken itibarıyla Libyalıydı. Libya hükümeti General Beti'yi Milli Müdafaa Veziri olarak görevlendirmek isterken General hem anayasa engellerinden dolayı hem iç politika işlerine karışmak istemediği için bu görevi kabul etmedi. Hıfzı Beti, müsteşar olarak iki sene boyunca Libya'da görevde bulundu.¹¹¹

2.b.a.b. Silah ve Askeri Malzeme Yardımı

Demokrat Parti döneminde Libya'ya gönderilen askeri yardımlar sadece askeri uzmanlarla sınırlı kalmadı. Türkiye'den henüz yeni oluşmaya başlayan Libya Ordusu'na mühimmat yardımı da yapıldı.

Bu yardımlardan bir tanesi 1954 yılının sonlarında TBMM tarafından kabul edildi. 8 Aralık 1954 tarihinde Meclis'e gelen "*Bazı Silah ve Malzemenin Libya Devletine Hibe Edilmesi Hakkında Kanun*" milletvekillerince kabul edildi. Kabul edilen kanuna göre Libya'ya gönderilecek silahlar ise şunlardır;

Kırıkkale yapısı 81 mm'lik piyade havanlarından 12 adet

8.76/27 cm'lik sahra toplarından toparlaklarıyla beraber 6 adet

Havanlarla topların yedek aksamı

Havanların 1440 adet muharebe mermisiyle 12 adet talim mermisi

Sahra toplarının 900 adet muharebe mermisi

Sahra toplarının 12 adet talim mermisi

Bir havan bölüğü ile bir bataryanın lüzumlu optik ve ateş idare malzemeleri.¹¹²

Söz konusu bu kanun 14 Aralık 1954 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girdi.¹¹³ Silahlar oldukça coşkuyla karşılanırken silahların teslim töreninde yapılan konuşmaları Libyalılar *Yaşasın Türkiye*" tezahüratları ve alkışlarla dinlemiştir.¹¹⁴

Libya'ya yapılan silah yardımları bu silahlarla sınırlı kalmadı. 25 Haziran 1956 tarihinde 6757 sayılı kanunla, Libya'ya 81 mm'lik 200 adet piyade havan mermisinin hibe edilmesi kararlaştırılmıştır.¹¹⁵ 1957 yılının mayıs ayında ise

110 Bakanlar Kurulu'nun 20/2/1954 tarihli kararı için bkz; BCA 30.18.1.2/152.34.15

111 Karasapan, a.g.e., s.360.

112 TBMM ZC, Devre: 10 C:3, 14. Birleşim, 08.12.1954, s.48. 8 Aralık 1954'te TBMM'de kabul edilen kanun 10 Aralık 1954'te Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından da onaylanmıştır. Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu, 03002685.1. 115317.

113 Resmî Gazete, 14.12.1954, s.10725.

114 Karasapan, a.g.e., s.367.

115 BCA 30.01/62.382.4 Kanun, 28 Haziran 1956 tarihinde Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından

Libya'ya silah hibe edilmesi ile ilgili bir kanun daha TBMM'de kabul edilmiştir.¹¹⁶

Görüldüğü üzere, Türkiye, henüz yeni yeni kurulmaya başlayan Libya Ordusu'na hem uzman hem silah bakımından elinden gelen yardımı yapmaktan çekinmemiş, Libya Ordusunun gelişmesi için elinden gelen çabayı göstermiştir.

2.b.b. Türkiye'nin Eğitim Konusundaki Yardımları

Libya gibi yeni bağımsız olmuş bir ülkenin en önemli ihtiyaçlarından bir tanesi de ülkenin eğitimini düzenleyecek eğitim uzmanlarıydı. Türkiye, eğitim konusunda da Libya'ya destek olmuştur. Gerek öğretmen göndermiş gerek ise öğrenci kabul etmiştir.

2.b.b.a Libya'ya Gönderilen Öğretmenler

DP Hükümeti, 10.6.1954 tarihli Bakanlar Kurulu'nda aldığı karar doğrultusunda 9 ilkokul öğretmeniyle bir başöğretmenin Libya'da vazife almalarına karar verdi.¹¹⁷ Öğretmenlerin isimleri, Türkiye'de görev aldıkları iller ve okulların bilgileri aşağıdaki tablodadır.

Öğretmen Adı	Görev Aldıkları İl	Görev Aldıkları Okul
İzzettin Özuncan	Gaziantep	Kilis 7 Kânunuevvel Okulu
Sabahattin Çakıt	Samsun	Kavak Merkez Okulu
Ahmet Boztürk	Sivas	Zara Gazi Okulu
İbrahim Talayman	İçel	Mersin İleri Okulu
OsmanZeki Hacıkamiloğlu	Urfa	Urfa Şehit Nusret Okulu
Mehmet Okan	Bilecik	Bozüyük Atatürk Okulu
Nuri Güldamlaşı	Ankara	Nallıhan Sakarya Okulu
KâmilErdem (Başöğretmen)	Seyhan	Kozan Gazi Okulu
Mehmet Turan	Erzurum	Oltu Karabekir Okulu
Selahattin Kutlu	Hatay	İskenderun Namık Kemal Okulu

Tablo 1: Libya'ya gönderilen 9 öğretmen ve 1 başöğretmenin listesi. Kaynak: BCA, 30.18.1.2/136.54.12

onaylanmıştır. *Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu*, 03003891.1. 147232.

116 Kanun 24 Mayıs 1957'de TBMM'de kabul edilmiş, 27 Mayıs 1957'de Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından onaylanmıştır. 1 Haziran 1957'de ise Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Söz konusu 6979 sayılı kanuna göre Libya'ya verilen silahların listesi aşağıdaki gibidir;

- 8,76/27 çapında 8 adet obüs ile 4000 mermisi
- 10,5/30 çapında 4 adet obüs ile 2000 mermisi
- 7,7 mm çapında 1000 adet piyade tüfeği ile 500.000 mermisi
- 7,7 mm çapında 400 adet hafif makineli tüfek ile 800.000 mermisi
- 7,7 mm çapında 200 adet ağır makineli tüfek ile 400.000 mermisi
- 40 adet 81 mm'lik havanla 12.000 mermisi
- 9 mm çapında 500 adet tabanca ile 25.000 mermisi
- Bu silahların yedek aksam, teçhizat ve malzemesinin ve 15.000 adet el bombası

Kanun için bkz; *TBMM ZC*, 24.5.1957, Devre: X, C.19, İçtima 3, s.319. *Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu*, 03004561.1.192232. *Resmî Gazete*, 01.07.1967, nr. 9622, s.17206.

117 Karar ve öğretmen listesi için bakınız; *BCA*, 30.18.1.2/136.54.12

2.b.b.b. Libya'dan Gelen Öğrenciler

Türkiye, Libya'ya eğitim konusunda yardımda bulunurken sadece öğretmen göndermekle yetinmemiş, Libya'dan öğrenci de kabul etmiştir. Türkiye her yıl için 25 öğrencilik burs ayrılmıştır. İlk olarak 1954 eğitim öğretim yılının başında 25 öğrenci Libya Hükümetinin tertiplemediği program dâhilinde Türkiye'ye hareket etmiştir. Bu ilk kafilenden 8'i Harp Okuluna, 3'ü İstanbul Üniversitesine ve diğerleri de liselere yerleştirildi. 1955-1956 öğretim yılı başında da Trablus Sanat Okulundan mezun olmuş olan 8 genç, Ankara'daki Sanat Enstitüsüne geldi. Bu öğrencilerin Türkiye'deki tüm eğitim masraflarını Türkiye Cumhuriyeti Hükümetince ödenmekteydi.¹¹⁸

2.b.c. Türkiye'nin Libya'ya Sosyal- Ekonomik Yardımları

Türkiye, kendi içinde bulunduğu ekonomik şartlar sebebiyle Libya'ya ekonomik olarak önemli bir yardımda bulunamamış olsa bile kendi şartları doğrultusunda Libya'ya yardımlarda bulundu. Türkiye, Libya'ya hem maddi hem aynı hem de uzman yardımında bulundu.

Türkiye, maddi olarak Libya İnkişaf ve İstikrar Kurumuna yılda 100.000 liralık bir hisse ile katıldı.¹¹⁹ Çöl iklimine sahip olan Libya, sık sık kuraklıklarla karşılaştığından dolayı Türkiye, 1954 yazını kurak geçiren Libya'ya 2000 ton buğday gönderilmesine karar verdi.¹²⁰ Uzman yardımı olarak ise Ekonomi ve Ticaret Bakanlığı Teftiş Kurulu Şube Müdür Muavini Mehmet Ali Kabar'ın iki yıl süre ile Libya Hükümetinde vazife almasına Bakanlar Kurulu kararınca izin verildi.¹²¹ Türkiye ayrıca Libya Milli ve Ziraat Bankalarının teşkilat ve statü projelerinin hazırlanmasında yardımcı olmak üzere Merkez Bankası Kambiyo İşleri Müdürü olan Niyazi Bey'i Libya'ya gönderdi.¹²²

Görüldüğü üzere; Türkiye, Libya ekonomisinin teşkilatlanması için uzmanlar gönderdiği gibi elinden geldiği kadarıyla maddi yardımda da bulunmuştur. Bunun yanı sıra Türkiye, Libya'nın zor ve sıkıntılı günlerinde gönderdiği yardımlarla Libya'ya destek oldu.

2.b.d. Dış Politika Uzman Yardımı

Türkiye 1950-1960 arasında birçok konuda olduğu gibi dış işleri konusunda da Libya'ya yardımcı oldu. Türkiye, Libya'ya dış ilişkiler konusunda da yardımcı olması için Libya'ya dış işleri konusunda uzman yolladı. Türkiye, 22 yıl boyunca Türk Hariciyesinde matbuat ve hukuk müşavirliği görevinde

118 Bu bilgiler için bakınız; Karasapan, *a.g.e.*, ss.362-363.

119 Karasapan, *a.g.e.*, s.366.

120 20.06.1954 tarihli karar için bkz; BCA 30.18.1.2/36.52.3

121 15.12.1952 tarihli karar için bkz; BCA 30.18.1.2/130.94.2

122 Karasapan, *a.g.e.*, s.364.

bulunan ayrıca en son Hariciye Vekâleti tercümanlık görevinde olan Abdüsselam Busayri'ye, Libya Krallığında görev almak üzere izin verilmiştir.¹²³ 1959 yılında ise Busayri'nin görev süresi beş yıl daha uzatıldı.¹²⁴

Busayri, Libya'ya gider gitmez Muhammed Sakızlı kabinesinde Hariciye Vezirliğine tayin edildi, daha sonra Trablusgarp Valiliği, Melik'in Divan Reisliği ve Libya'nın Londra Büyükelçiliği gibi görevlerde bulundu.¹²⁵

2.c. Türkiye - Libya Arası Kültürel İlişkiler

Türkiye - Libya arasındaki ilişkiler sadece yardım veya uzman göndermekle sınırlı kalmayıp kültürel ve siyasi ilişkiler de kuruldu.

Libya, bu dönemde sokak ve cadde isimlerine Türkiye ile ilgili isimler verdi. Elçiliğin bulunduğu sokağa "*Şaria Türkiye Caddesi*" adı verilirken Trablus Belediyesi şehirdeki dört caddenin ismine "*Ankara*", "*İstanbul*", "*Atatürk*" ve "*Fatih Sultan Mehmet*" isimlerini vererek Türkiye'nin hem geçmişine hem bugününe duyduğu sevgiyi belirtmekteydi.¹²⁶

Arap ülkeleri arasında Türkiye ile ilgili olarak bir dostluk cemiyeti kuran tek ülke Libya oldu. Libya'da 1955 yılında Libya Başvekili başta olmak üzere dönemin önemli insanların açılışına katıldığı "*Libya - Türkiye Dostluk ve Kültür Cemiyeti*" kuruldu. Cemiyet "*Turgut Reis Spor Kulübü*" adı altında bir spor kulübü kurmuş, bunun yanı sıra Türkçe dersleri vermeye başlamıştır.¹²⁷

Türkiye ile Libya arasındaki kültürel ilişkilere bir örnek ise Türkiye'nin Trablus'ta bulunan Turgut Reis'in türbesini restore etmesidir. Konuyla ilgili kanun 6 Ocak 1960'ta Meclis'te görüşülmüş ve onaylanmıştır.¹²⁸ Söz konusu kanun 15 Ocak 1960 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.¹²⁹

2.d. Türkiye - Libya Arası Siyasi İlişkiler

Libya'nın 1952 yılında bağımsız olmasından sonra Türkiye, bu yılın sonlarında Libya'da bir elçilik açarak diplomatik ve siyasi ilişkiler adına ilk adımı attı. Elçiliğe tayin olunan Celal Tevfik Karasapan, birtakım sebeplerden dolayı göreve ancak 4 Eylül 1953'te başlayabilmiştir.¹³⁰ 27 Ağustos 1954 tarihinde ise Libya'daki Türk elçiliği büyükelçiliğe yükseltilirken¹³¹ büyükelçi olarak yine

123 10.4.1954 tarihli karar için bkz; BCA 30.18.1.2/135.45.18

124 30.6.1959 tarihli karar için bkz; BCA 30.18.1.2/152.34.15

125 Karasapan, a.g.e., s.360.

126 Karasapan, a.g.e., s.361.

127 Karasapan, a.g.e., ss.361-362.

128 TBMM ZC, Devre:11 c.3, 06.01.1960, s.140.

129 Resmî Gazete, 15.01.1960, s.9.

130 Celal Tevfik Karasapan, a.g.e., ss.360. Libya Elçiliğine atanan Celal Tevfik Karasapan'a ait itimatname hakkında bkz; Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu, 03001877.1.107800

131 27.08.1954 tarihli karar için bakınız; BCA 30.18.1.2/133.77.15

Celal Tevfik Karasapan atandı.¹³²

Türkiye ile Libya arasındaki ilk resmi ziyaret ise 1954 yılında Libya Başvekili Mustafa Bin Halim'in gelmesidir. Libya Başvekili, Türk Hükümetinin daveti üzerine 21 Haziran 1954 tarihinde Türkiye'ye geldi. Mustafa Bin Halim ve beraberindeki heyet geldikleri Ankara'da TBMM'nin oturumuna da ziyaretçi olarak katıldılar. Dönemin Meclis Başkanı Refik Koraltan, heyetin Meclis'e teşrifleri sırasında şunları söylemiştir.

*"Yıllardan beri çektikleri mahrumiyet ve ıstıraptan sonra hürriyet ve istiklallerine kavuşan kardeş Libyalıların Sayın Başvekili Ekselans Mustafa Bin Halim, Maliye Nazırı Ekselans Nuri Anayzî, Hariciye Nazırı Ekselans Abdüsselam Busayrî Hükümetimizin vaki daveti üzerine memleketimizi şerefleştirmiş ve şimdi de Yüksek huzurunuzda bulunuyorlar. Kardeş Milletın Sayın Hükümet Reisini ve sayın arkadaşlarını namınıza hürmetle selâmlar ve kendilerine hoş geldiniz derim."*¹³³

Akşam saatlerinde ise Başvekil ve heyeti için bir akşam yemeği verildi. Bu yemeğe Türk hükümetin önemli isimleri de katılmaktaydı.¹³⁴ Ankara ziyaretinden sonra İstanbul'a da uğrayan Libya Başvekili 26 Haziran 1954 tarihinde Türkiye'den ayrıldı. Ziyaretten sonra ziyaret ile ilgili ortak bir tebliğ yayınlanırken iki ülkenin bölge konularıyla ilgili tam bir mutabakat hâlinde olduğu bildirilmiştir. Ayrıca tebliğde iki ülke arasındaki ilişkiler hakkında şu hususlara yer verilmiştir;

*"Asıl Türkiye – Libya münasebetleri mevzuunda ise devlet adamları, sıkı Türkiye – Libya dostluğunun esasını teşkil eden feragat zihniyetiyle bilgi ve tecrübe memleketlerinden birlikte faydalanılması hususuna azami hız vermeyi kararlaştırmışlardır. Bu karar kültürel ve iktisadi münasebetler sahalarında da tatbik olunacaktır."*¹³⁵

Mustafa Bin Halim, Türkiye gezisinde bir muhabirin Libya'nın Türkiye – Pakistan Antlaşması'na katılıp katılmayacağı konusundaki soruya, Libya'nın dış siyasetini Arap Birliği'ne bağlı olduğunu soruya cevabı Arap Birliği Genel Sekreterliği'nin vereceğini açıklamıştır.¹³⁶ Bu cevaptan sonra Libya Başbakanı Mustafa Bin Halim, Türkiye Elçisinin de uyarısıyla cevabını yumuşatmıştır.¹³⁷

Türkiye'den Libya'ya Başvekillik düzeyinde ilk ziyaret ise 1957 yılının ilk aylarında yapıldı. Bu ziyaret Demokrat Parti döneminde bir Kuzey Afrika

132 16.11.1954 tarihli karar için bakınız; BCA 30.18.1.2/137.93.18

133 TBMM ZC, Devre: 10, c. 1, 11. Birleşim 21.06.1954, s.217.

134 Yemeğe Başvekil Yardımcısı Fatin Rüstü Zorlu, Dışişleri Vekili Fuat Köprülü, Maliye Bakanı Hasan Polatkan ve diğer vekiller katılmıştır. "Libya Başvekili Dün Uçakla Ankara'ya Geldi", Milliyet, 22.06.1954, s.3.

135 "Türk – Libya Müşterek Tebliği Dün Neşredildi", Milliyet, 26.06.1954, s.3.

136 Libya Elçiliğinden Hariciye Vekâleti'ne yazılan 04.07.1954 tarihli yazıyı Hariciye Vekâleti, 31.07.1954 tarihinde Cumhurbaşkanlığı'na iletmıştır. Yazı için bkz; Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu, 03002775.1. 116525.

137 Mustafa Bin Halim elçinin uyarısından sonra sözlerine ek olarak, "Bizim İngiltere ile de dostluk ittifak muahedemiz vardır ve Türkiye ile dostluğumuzun ise ayrı ve hususi bir ehemmiyeti bulunmaktadır." Demiştir. Aynı belge.

ülkesine Başvekillik düzeyinde yapılan ilk ziyaret. Menderes, bu ziyarette Libya devlet adamları ile görüşmüş ve ayrıca Libya'daki önemli yerleri de ziyaret etti.¹³⁸ Bu ziyaret edilen mekânların en önemlilerinden biri şüphesiz Libya Ayan ve Mebusan Meclisleridir. Menderes bu iki Meclisin ortak olağanüstü toplantısında bir konuşma yaptı. Menderes konuşmasında şu sözleri söyledi;

“İstisnasız bütün Arap âlemine karşı duymakta olduğumuz derin ve samimi hisleri bu vesileyle ifade etmek benim için büyük bir zevk teşkil ediyor... Memleketlerimizi birbirine bağlayan hissi, vicdani ve içtimai ve tarihi bağlar çok derin ve samimidir... Dünyanın bu karışık âleminde böylesine sağlam bağlarla bağlı olmamızın hürriyet ve istiklallerimizin müdafiasında birbirimize kuvvet ve destek teşkil etmesinin ehemmiyeti aşikârdır.”¹³⁹

Menderes'in Libya gezisi sıradan bir dost ülke gezisinden daha fazla bir anlamı içinde barındırmaktaydı. Türkiye'nin Arap ülkeleriyle özellikle Mısır ve Suriye ile sorunlar yaşandığı bir dönemde yapılan bir gezidir. Menderes, Libya gezisi ile “Arap dünyası ile bir sorunumuz yok” mesajını dünyaya bilhassa Arap coğrafyasına vermeyi amacındaydı. Nitekim Peyami Safa köşe yazısında Menderes'in düşüncelerine yakın bir yazı yazmıştır. Peyami Safa yazısında; “Bizim Araplarla değil, onlardan bazılarını aldatıp kukla gibi oynatan ve Kuzey Afrika'ya, Orta ve Yakın Doğu'ya her gün biraz daha sızan hak ve hürriyet düşmanlarıyla ihtilafımız vardır... Yoksa istisnasız bütün Arap memleketleri, Türkiye politikasında, dost cephesine mensupturlar.”¹⁴⁰ diyerek aynı Adnan Menderes'in konuşmasında olduğu gibi Türkiye'nin Arap coğrafyasıyla, devletleriyle değil onları kullananlarla sorunu olduğunu belirtmiştir.

Menderes'in bu ziyareti sonucu yayımlanan tebliğde görüşmelerin samimi bir dostluk ve karşılıklı anlayış içinde gerçekleştirildiği bildirilirken görüşmelerde iki ülke arasındaki ilişkiler, Ortadoğu'daki vaziyetler, Türkiye – Arap devletleri ilişkileri görüşülmüştür.¹⁴¹

Libya'dan Türkiye'yi ziyaret eden en yetkili kişi ise Libya Kralı İdris es Senusi'dir. Kral, Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın daveti üzerine 6 Ağustos 1956 tarihinde İstanbul'a gelirken İstanbul'da Celal Bayar ve Adnan Menderes tarafından karşılanmıştır.¹⁴² İstanbul'da Süleymaniye ve Sultanahmet Camilerini ve Ayasofya'yı ziyaret eden Kral Senusi, Darüşşafaka'ya da 10.000 lira bağışlamıştır.¹⁴³ Bu ziyaret sonrası resmi bir tebliğ yayınlanmamıştır.

1952-1960 yılları arasında genellikle aynı çizgide yürüten Türkiye ve Libya Süveyş Krizi konusunda farklı düşünmüştür. Dönemin Libya Başvekili Mustafa bin Halim, Süveyş meselesinin Mısır'ın kendi iç meselesi olduğunu

138 Başvekil Adnan Menderes'in Libya gezisi programı için bakınız; BCA 030.01/3.19.2

139 “Türk- Libya Görüşmeleri”, *Milliyet*, 30.01.1957, s.1.

140 Peyami Safa, “Türkiye- Libya”, *Milliyet*, 31.01.1957, s.2.

141 “Türk - Libya Müşterek Tebliği Dün Yayınlandı.” *Milliyet*, 03.02.1957, s.1.

142 “Libya Meliki Dün Şehrimize Geldi”, *Milliyet*, 07.08.1956, s.1

143 Karasapan, a.g.e., ss.367-368. “10.000 lira Bağışladı”, *Milliyet*, 12.08.1956, s.1.

bu yüzden Mısır'a hücum etmenin gereksiz olduğunu belirtmiştir.¹⁴⁴ Türkiye - Libya arasındaki bu görüş farklılığı iki ülke arasında önemli bir sorun hâline gelmemiştir.

Demokrat Parti iktidarı döneminde Türkiye - Libya arasında yapılan son ziyareti Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar, 1958 yılının şubat ayında yaptı. Bayar ziyareti için "... Buraya gelmek fırsatını bana verdiklerinden dolayı Kral hazretlerine derin şükranlarımı arz eder ve kardeş Libya milletini hürmet ve muhabbetle selamlarım" diyerek bu ziyaretten duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir.¹⁴⁵ Bayar, ziyaret sonrası yurda dönüşünde ziyaret için "Kardeş ve dost memleketten çok müspet intibalarla geliyorum" derken Libya Meliki ise "Milletlerimiz arasındaki kardeşlik, dostluk ve yardımlaşmayı kuvvetlendirmek konusunda zatı fehmet penahilerinde gördüğüm samimi azim, benim için zatı fehmet penahilerinin sıhhat ve kardeş Türk milletinin refah ve muvaffakiyeti hususundaki en iyi temennilerini göndermeme mesut bir vesile teşkil etmiştir." sözlerini söylemiştir.¹⁴⁶

Dönemin Dışişleri Bakanı olan Fatin Rüştü Zorlu, TBMM'de hem yukarıda zikredilen ziyaretlerle ilgili olarak hem de Türkiye - Libya ilişkileri hakkında da konuştu. Zorlu şu sözleri söylemiştir;

"Libya ile dostluğumuz Libya Kralının İstanbul'u ziyaretini takip eden Reisicumhurumuzun Libya'ya vaki ziyareti ile bir kat daha kuvvetlenmiş bulunmaktadır. Libya Kralı Majeste İdris es Sunusi Hazretleri, Hükümeti ve halkı tarafından Reisicumhurumuza ve donanmamıza karşı gösterilen muhabbet tezahüratı pek sıcak ve samimi oldu."¹⁴⁷

Sonuç olarak; Türkiye - Libya siyasi münasebetleri diğer Arap devletleri - özellikle Mısır ve Suriye'ye nazaran- iyi ve olumlu bir seviyede ilerlemiştir. Türkiye'ye Kuzey Afrika ülkeleri arasında sadece Libya ile karşılıklı resmi ziyaretler yapmıştır. Kıbrıs meselesinde Mısır, Yunanistan'ı desteklerken Libya, Türkiye'nin menfaatlerini ilgilendiren konularda menfi karar vermekten çekinmiştir.¹⁴⁸

3. Türkiye'nin Tunus ve Fas ile İlişkileri

Türkiye'nin Demokrat Parti döneminde Tunus ve Fas ilişkileri iki ülkenin bağımsızlığını kazandığı 1956 yılından itibaren başladı. Lakin bu dönemde Türkiye'nin bu iki ülkeyle ilişkileri çok hızlı gelişmemekteydi. Fahir Armaoğlu'na göre İki ülke ile olan ilişkilerin fazla gelişmeme sebepleri şöyledir;¹⁴⁹

144 "Libya Başvekili Mısır Haklı Diyor", *Milliyet*, 10.08.1956, s.1 ve s.5.

145 "Reisicumhur Libya'ya Vardı", *Milliyet*, 06.02.1958, s.5.

146 "Reisicumhur Dün Döndü", *Milliyet*, 14.02.1958, s.5.

147 TBMM ZC, C.2 Devre: XI, 46. Birleşim, 25.02.1958, s.611.

148 Karasapan, a.g.e., s 372.

149 Armaoğlu, a.g.e., ss.190-191.

Türkiye'nin Mağrip adı verilen bu bölgeyle olan ilişkileri 1960'lardan sonra gelişmiştir. Tunus ve Fas her ne kadar bağımsız olsa da Fransa ile sıkıntıları henüz bitmemiştir. Fransız sömürgeciliğinin tasfiyesinden doğan anlaşmazlıklar bu ülkelerle Fransa'yı karşı karşıya getiriyordu. Türkiye'nin Fransa ile müttefik olması ilişkiler konusundaki ayrı bir engeldi. Mısır konusunda sorun nasıl İsrail ise burada da Fransa'ydı.

Çalışmanın diğer kısmında bahsedilecek olan Cezayir meselesi de Tunus ve Fas'ın Türkiye ile ilişkilerinin fazla gelişmemesine sebep oldu. Görüldüğü üzere; Demokrat Parti döneminde Türkiye'nin Tunus ve Fas ile olan ilişkileri Türkiye – Libya ilişkilerinin aksine çeşitli sebeplerden dolayı fazla gelişmemiş, durağan bir seyir izlemiştir.

3.a. Tunus'un Bağımsızlığı

Tunus, uzun yıllar süren Osmanlı idaresinden sonra 1881 yılında Fransızların eline geçti. Tunus'taki Fransız idaresi ise 20. yüzyılın ortalarına kadar devam etmiştir. Tunus'ta Fransız sömürgeciliğine karşı ilk düzenli hareket İbrahim es Sealibi'nin 1920 yılında kurduğu " *El Hizbu'd düsturi*" ile başladı.¹⁵⁰ II. Dünya Savaşı sonrası Tunuslu milliyetçilerin kurdukları birlikler, 1952 yılının ilk ayında " *Tunus Kurtuluş Ordusu*" adı altında büyüdü.¹⁵¹ Milliyetçilerin mücadelesi sonunda Fransa ilk imtiyazını 1954 yılında verdi. 31 Temmuz 1954 yılında Fransa, Tunus'a özerklik vermeye razı oldu.¹⁵² Tunus, tam bağımsızlığına ise 20 Mart 1956 tarihinde kavuştu.¹⁵³

Tunus'ta bağımsızlık sonrası yapılan reformlar ile Türkiye'de Cumhuriyetin ilânı sonrası yapılan inkılâplar arasında benzerlik vardır. Ağustos 1956'da tek tip mahkemelere geçilirken, eğitim sisteminde de tek bir eğitim sistemine geçildi.¹⁵⁴ Nitekim Habib Burgiba, Tunus'ta Atatürk'ün yapmış olduğu inkılâpları tek tek gerçekleştirdiğini Türk Büyükelçisi Reşat Erhan'a belirtmiştir.¹⁵⁵

3.b. Demokrat Parti Dönemi Türkiye- Tunus İlişkileri

Tunus'un bağımsızlığından sonra Türkiye harekete geçti ve dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Tunus Beyi Sidi Lem'in'e tebrik telgrafı gönderdi.¹⁵⁶

150 Ahmet Kavas, "Tunus", *DİA*, TDV Yay, c. 41, İstanbul, 2012, s.392.

151 Ataöv, *a.g.e.*, s.122.

152 "Fransa, Tunus'a Muhtariyet Verdi", *Milliyet*, 01.08.1954, s.1.

153 Ataöv, *a.g.e.*, s.123.

154 Ataöv, *a.g.e.*, s.123. Tunus lideri Habib Burgiba Tunus'un bağımsızlığından önce 1951 yılında Türkiye'yi de içeren bir dünya turuna çıkmıştır. Atatürk devrimlerini yerinde inceleme fırsatı bulmuştur. Norma Salem, *Habib Bourguiba, Islam and the Creation of Tunisia*, Croom Helm, Londra 1984, ss.126. Ataöv, *a.g.e.*, s.123.

155 Dışişleri Bakanlığı *Türk Diplomatik Arşivi Tunus Kataloğu*, 2762.20280.2.

156 "Bayar, Tunus ve Fas'ın İstiklalini Tebrik Etti", *Milliyet*, 18.4.1956, ss.1. Tebrik telgrafı için bkz; Dışişleri Bakanlığı *Türk Diplomatik Arşivi Fas Kataloğu*, 88017.320832. 42.

Türkiye, bu telgraftan sonra ise Tunus ile karşılıklı bir büyükelçilik kurmak için çalışmalarına başladı. Tunus'ta bir büyükelçilik açılması ile ilgili karar Bakanlar Kurulunda 19 Haziran 1956 tarihinde kararlaştırıldı.¹⁵⁷ Resmi olarak ilk büyükelçi ise bir sene sonra atandı. Türkiye'nin Tunus'taki ilk maslahatgüzarı 9 Temmuz 1956 - 27 Eylül 1957 tarihleri arasında görev yapan Fikret Şefik Özdoğancı'dır.¹⁵⁸ İlk büyükelçi ise 28 Eylül 1957- 7 Mayıs 1960 tarihleri arasında görev yapan Reşad Erhan'dır.¹⁵⁹ Reşad Erhan, itimatname töreninde görüştüğü Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba ile Türkiye-Tunus ilişkileri hakkında bir görüşme gerçekleştirmiştir. Habib Burgiba bu görüşmede Türkiye - Tunus ilişkilerinin geçmişinden ve dostluk bağlarından söz etmiştir.¹⁶⁰

Demokrat Parti döneminde Türkiye Tunus ile kurulan diplomatik ilişkilerin yanı sıra Libya örneğinde bahsettiğimiz gibi yeni bağımsız olan Tunus'a da öğretmen konusunda yardımlarda bulundu. İlk olarak Kastamonu İlköğretim Okulu Müdürü Cemil Silistire'nin Tunus'ta Köy İlköğretim Uzmanı olarak çalışmasına izin verildi.¹⁶¹ Daha sonra ise Nafia Vekâleti Demiryollar ve Limanlar İnşaat Reisliği Muamelât ve İsitmlak Müdür Muavini olan Rıfat Kayakök'ün Tunus'ta müzik öğretmeni olarak görev alması için Kayakök'e izin verildi.¹⁶²

DP döneminde Türkiye - Tunus arasındaki ekonomik ilişkiler doğrultusunda 17 Nisan 1958 tarihinde bir ticaret anlaşması imzalandı. Bu anlaşmaya göre Türkiye'nin Tunus'tan ithal edeceği ürünler; fosfat, kurşun, alüminyum mutfak eşyası vb. ürünlerdir.¹⁶³

DP döneminde Tunus ile olan ilişkiler durağanlıkla devam etmiştir. Bu durağanlığa rağmen ikili ilişkilerde bir kopma vs. söz konusu değildir. Tunus'un Fransa ile olan sorunlarını çözememesi bu ilişkilerin durağanlıktan çıkmasını engellemiştir. Türkiye, Tunus ilişkileri özellikle 1965'ten itibaren Türkiye'nin herhangi bir Arap ülkesiyle olan münasebetlerinden çok daha ileridedir.¹⁶⁴

3.c. Fas'ın Bağımsızlığı ve Türkiye - Fas İlişkileri

Fas'ta bağımsızlığa giden ilk adım, II. Dünya Savaşı devam ederken çıkan bağımsızlık ve milliyetçilik akımının sonucunda 1944 yılında Allâl el-Fasi tarafından Sultanın da desteklediği İstiklal Partisi kurulmasıyla gerçekleşti.¹⁶⁵

157 19.06.1956 tarihli karar için bkz; BCA 30.08.01.02/143.51.18

158 09.07.1956 tarihinde, büyükelçilik kurulmasından sonra Tunus'ta olan Başkonsolos Fikret Şefik Özdoğancı Büyükelçilik Müsteşarlığı'na atanmıştır. BCA 30.11.1.0/260.35.16

159 Tunus'ta görev yapan ilk Türk büyükelçi olan Reşad Erhan, göreve başlamak için itimatnamesini 1 Ekim 1957 tarihinde Tunus Cumhurbaşkanı Habib Burgiba'ya sunmuştur. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Tunus Kataloğu, 2762.20280.1

160 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Tunus Kataloğu, 2762.20280.2.

161 07.02.1958 tarihli karar için; BCA 30.18.12/148.8.5

162 05.9.1959 tarihli karar için; BCA 30.18.1.2/153.51.4

163 Anlaşma maddeleri için bakınız; BCA 30.18.1.2/149.25.12

164 Armaoğlu, a.g.e., s.192.

165 Davut Dursun, "Fas", DİA, c.12, TDV Yay, İstanbul, 1995, s.194.

1950’li yılların ortalarından itibaren Cezayir’in bağımsızlık mücadelesiyle uğraşan Fransa, Fas ile masaya oturmak durumunda kaldı. Fas- Fransa görüşmeleri 15 Şubat 1956 tarihinde başlarken 2 Mart 1956 tarihinde Fas’ın bağımsızlığıyla sonuçlandı.¹⁶⁶

Fas’ın bağımsızlığından sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar, Fas Kralı V. Muhammed’e bir tebrik telgrafı çekmiştir.¹⁶⁷ Türkiye, Nisan 1956 tarihinde tanıdığı Fas ile aynı yılın haziran ayında Büyükelçilik kurulması için çalışmalarına başladı. Haziran ayında Fas ile Türkiye’nin Madrid Büyükelçiliği aracılığıyla karşılıklı büyükelçilik açılması girişimi başlamıştır.¹⁶⁸ Bu girişimler Fas’tan da olumlu geri dönüşler almış ve dönemin Fas geçici Dışişleri Bakanı Hamed Douri tarafından Cumhurbaşkanı Celal Bayar’a bu konudaki memnuniyetini dile getiren bir telgraf çekmiştir.¹⁶⁹ Tüm bu gelişmelerin sonunda 1956 yılının Ekim ayında da iki hükümet karşılıklı büyükelçilik açılma kararını vermiştir.¹⁷⁰ 10 Nisan 1957 tarihinde Türkiye’nin Fas’taki ilk büyükelçisi Nedim Veysel İlkin imatnamesini Fas Kralı’na sunarak göreve başladı.¹⁷¹

Türkiye – Fas ilişkileri 1956-1960 arasındaki dönemde oldukça durağan gitmiştir. Fas’ın dış politika hususunda Arap Birliği’ne ağırlık vermesi nedeniyle Türkiye – Fas ilişkileri bu çerçevede gerçekleşti. Bahsi geçen dönemde Türkiye – Fas ilişkilerinde bir sorun yoktur ancak Libya örneğindeki gibi önemli bir yakınlaşmadan da bahsedemeyiz.¹⁷²

Dönemin Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, 1958 yılının başlarında TBMM’de yaptığı konuşmada Tunus ve Fas ile olan ilişkilerden de bahsetti. Bakan Zorlu yaptığı açıklamada “Tunus ve Fas ile olan münasebatımız gittikçe artan bir dostluk ve kardeşlik havası içinde inkişaf etmektedir. Burada son Tunus hadiselerinden duyduğumuz üzüntüyü belirtmek isterim. Dostumuz Tunus ve müttefikimiz Fransa arasında bir anlaşmanın husule gelmesi en halis arzumuzdur.” demiştir. Bu sözler, o dönemki Türkiye’nin dış politikasını açıklamaktadır. Türkiye, Kuzey Afrika’daki olayların uzlaşarak çözülmesi taraftarıdır.

4. Cezayir’in Bağımsızlık Hareketi ve Türkiye

Türkiye’de DP iktidarından sonraki süreçte DP yönetimine dış politika konusunda yapılan eleştirilerin başında DP Hükümetlerinin Cezayir Bağımsızlık

166 Ataöv, a.g.e., ss.174. “Fas İstiklâl Kavuştu”, *Milliyet*, 03.03.1956, s.1.

167 17 Nisan 1956 tarihli telgraf için bkz; *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Fas Kataloğu*, 88017.320832. 42.

168 Bu konudaki girişimler için bkz; *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Fas Kataloğu*, 2519.18247.5, *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Fas Kataloğu*, 2519.18247.6.

169 *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Fas Kataloğu*, 88017.320832.16.

170 *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Fas Kataloğu*, 2519.16749.1. “Türkiye ile Fas arasındaki Büyükelçilikler İhdası”, *Zafer*, 21.10.1956, s.4

171 *Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Fas Kataloğu*, 2519.16746.1

172 Armaoğlu, a.g.e., s.192.

Hareketine bakışı ve yaptıkları politikalar gelmektedir DP Hükümetlerinin Cezayir Bağımsızlık Hareketine bakışını ana hatlarıyla ele almadan önce Cezayir Bağımsızlık Hareketi'nden bahsetmekte fayda vardır.

4.a. Cezayir Bağımsızlık Hareketi

Kuzey Afrika ülkeleri arasında bağımsızlığını en son kazanan ülke olan Cezayir, buna rağmen bağımsızlık mücadelesine en erken başlayan ülkelerden biri oldu. Cezayir, bağımsızlık hareketinin başlaması I. Dünya Savaşı'nın sonlarına rastlar. 1920 yılında Emir Halid önderliğinde "Jön Afrika" adında bir teşkilat kuruldu.¹⁷³ Cezayir'de bu kuruluş dışında başka bağımsızlık yanlısı kurumlar, teşkilatlar da kurulmaya devam edildi.

Cezayir'de bağımsızlık isteğinin daha da artması diğer ülkelerde olduğu gibi II. Dünya Savaşı'na rastlar. Cezayir milliyetçilerin Ağustos 1945'teki törenlerde Cezayir bayrağı taşımaları üzerine Fransızlar silahlı müdahalede bulundu ve binlerce kişinin (Fransızlara göre 15.000, Arap kaynaklarına göre 45. 000) ölümüne sebep oldu.¹⁷⁴ Cezayirli milliyetçiler, 1 Kasım 1954 tarihinde silahlı mücadeleye başladı. Bu mücadelenin sonunda 19 Eylül 1958'de Kahire'de "Bağımsız Cezayir Hükümeti" ilân olundu. Bu hükümetin başına Ferhat Abbas getirildi.¹⁷⁵ Cezayir, tam olarak bağımsızlığını ise yaklaşık 4 sene sonra 1 Temmuz 1962 tarihinde yaptığı referandumla kazandı.¹⁷⁶

4.b. Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türkiye

Demokrat Parti Hükümeti, yukarıda diğer bölümlerde zikrettiğimiz üzere 1954 yılı öncesi tüm hükümet programlarında Fransa'dan müttefikimiz olarak bahsetmekteydi. Cezayir Bağımsızlık Hareketinin başlamasıyla bu durum değişti. Ancak bu durum Türkiye'nin Cezayir Bağımsızlık Hareketi'ne destek olduğu anlamına gelmemektedir. Nitekim Cezayir'de bağımsızlık hareketinin başladığı dönemde DP yanlısı basında Fransa yanlısı yazılar yayınlanmaktaydı. Örneğin; Mücahit Topalak, Zafer gazetesindeki köşesinde Kuzey Afrika'da Fransız politikalarının desteklenmesi gerektiğinden bahsedip şöyle demiştir;

*"Kuzey Afrika davasını bir bütün olarak mütalaa etmek belki daha doğru olur. Böyle yapınca da Fransız Hükümetine Tunus bahsinde güvenmek, Fas meselesinde itimat etmemek olmaz."*¹⁷⁷

Dönemin Dışişleri Bakanlığı bürokratlarından olan Zeki Kunalalp ise Türkiye'nin Cezayir meselesinde "iki arada bir derede" anılarında bu durum şöyle

173 Davut Dursun, "Cezayir", *DİA*, c.7, TDV Yay, İstanbul, 1993, s.490.

174 Dursun, "Cezayir", s.491.

175 Ataöv, *a.g.e.*, ss.144-145.

176 "Cezayir Referandumla Dün Hürriyeti Seçti", *Milliyet*, 02.07.1962, s.1.

177 Mücahit Topalak, "Kuzey Afrika", *Zafer*, 11.12.1954.

izah etmiştir; “Araplar, Cezayirliilerin milli hareketini kâfi derecede desteklemediğimizden, Fransızlara fazla yüz verdiğimizden müştaki idiler. Fransızlar da Cezayirliilerin hareketini olumlu karşıladığımızdan dolayı bize muğber idiler, zaman zaman serzenişte bulunuyorlardı. İki tarafa da anlayış göstermek isteyenlerin kaderi birçok zaman budur: Ne bir tarafı memnun ederler ne öbürünü.” Kunalalp, anılarında ayrıca Türkiye’nin Cezayir milletine bağımsızlık tanınmasına taraftar olduğunu belirtmiştir.¹⁷⁸

DP döneminde, Türkiye’nin izlediği dış politika ile Ortadoğu coğrafyasında bağımsızlığını yeni kazanan ve bağımsızlığını kazanma mücadelesi veren ülkelerin çıkarları ile genellikle örtüşmemektedir.¹⁷⁹ Bu durum, Türkiye’nin Arap Coğrafyasındaki devletlerle ilişkisinde önemli bir sıkıntıyı meydana getirdi.

Cezayir Meselesi, birçok kez Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na görüşülmek üzere geldi. 1955 yılında ilk kez gündeme gelen Cezayir konusuna, Türkiye ilk toplantıda konunun gündeme alınması ile ilgili olarak aleyhte oy kullanmıştır.¹⁸⁰ 13 Şubat 1957 günü BM Genel Kurulu Siyasi Komitesinde sunulan tasarıda Türkiye bu konuda çekimser kaldı. 27 Kasım – 6 Aralık 1957 tarihleri arasında yapılan genel kurulda ise Türkiye olumsuz oy kullandı.¹⁸¹ 14 Aralık 1958 tarihinde yapılan toplantıda da Türkiye çekimser oy kullanmıştır.¹⁸² Birleşmiş Milletler Genel Kurulunda Cezayir için yapılan oylamalarda Türkiye’nin takındığı çekimser tavrın ABD’nin oylarıyla benzeşmekteydi. Bu durum bahsi geçen dönemde Türk dış politikasının ABD eksenli olduğunun bir başka göstergesidir.¹⁸³ Yunanistan ise Süveyş konusunda Mısır’a destek olduğu gibi Cezayir’e de destek olup, Arap coğrafyasındaki saygınlığını arttırmakla kalmayıp Kıbrıs konusunda kendisine yeni destekçiler sağlamış oluyordu.¹⁸⁴

Türkiye, Cezayir meselesinin uluslararası bir konu olmasına karşı çıkmaktaydı. Bu sorun uluslararası bir sorun hâline geldiği zaman Kunalalp’ın yukarıda bahsettiğimiz sözünde olduğu gibi iki arada bir derecede kalmaktaydı. Bu politikayı belgelerde de görmek mümkündür. 16 Şubat 1957’de Dışişleri Bakanı Fatih Rüştü Zorlu, Fransa Dışişleri Bakanı Pineau ile yaptığı görüşmede Fransız Bakan’ın Cezayir meselesi konusunda destek istediğini belirtirken, Pineau’ya

178 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Cezayir Kataloğu, 17812 -84959 – 7. Zeki Kunalalp, a.g.e., ss.74-75. Türkiye’nin Cezayir meselesinde “Cezayirliilerin kendi kaderini tayin etme hakkını” desteklediğine dair belge için bkz; Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Cezayir Kataloğu, 17812.84959.2.

179 Şinasi Sönmez, “Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi ve Türk Kamuoyu”, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s.109.

180 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Cezayir Kataloğu, 17812.84959.1. Bu karar Cezayir’den tepki toplamıştır. 1956 yılında Cezayir Komitesinden Kahire Büyükelçisi’ne Kemal Yakup imzalı bir protesto telgrafi çekilmiştir. Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Cezayir Kataloğu, 17812- 84936 – 1.

181 Armaoğlu, a.g.e., s.186.

182 “Cezayir Hakkındaki Tasarıyı BM Reddetti”, Milliyet, 15.12.1958, s.3.

183 Sönmez, a.g.t., s.111.

184 Süleyman, a.g.m., ss.554-555.

Fransa'ya destek verildiğini ancak Arap ülkelerini de tatmin edecek bir pozisyon almaları gerektiğini söylemiştir.¹⁸⁵ 1957 yılında İngiltere Büyükelçisi Başkâtibi ile Türkiye Dışişlerinden bir yetkili ile görüşmüş yetkili Cezayir konusunda Hükümetin olaylara karışmama eğiliminde olduğunu ancak Cezayirlilere de “*sempatik*” görünmeleri gerektiğini de ifade etmiştir.¹⁸⁶

Türkiye bu sorunun Cezayir- Fransa arasında sulh yoluyla yapılması gerektiğini belirtiyordu. Başvekil Adnan Menderes, 7 Ocak 1957 tarihinde yaptığı basın toplantısında Cezayir meselesinin aşırıya kaçmadan adil bir sonuca varmasını temenni ederken ayrıca bu konuda Türkiye'ye bir rol icap ederse bunu yapmaya hazır olduğunu belirtmiştir.¹⁸⁷ 1958 yılında Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, Meclis'te yaptığı konuşmada; “...*Bu vesile ile Cezayir meselesinin de sulhen halini canı gönülden arzu etmekte olduğumuzu belirtmek isterim.*” diyerek Türkiye'nin bu konudaki dış politikasını özetlemiştir.¹⁸⁸ Milliyet gazetesi yazarı Ömer Sami Coşar ise Cezayir ile ilgili bilgiler verdiği yazısında “*Cezayir konusunda biz ne yaptık?*” sorusunu sorup, şöyle cevap vermiştir; “*Şimdiye kadar bu mesele 5 defa Birleşmiş Milletler önüne getirilmiştir. Bir defasında ihtilafın suçlu çarelerle halini tavsiye eden renksiz bir karar sureti ittifakla kabul edilmiş, bunun dışında Asya – Afrika grubunun 4 karar sureti karşısında Türkiye müstenkif kalmıştır.*”¹⁸⁹

Cezayir'de yaşanan olaylar Türk basınına başta Fransız haber kaynakları ve ajanslar olmak üzere uluslararası basının bilgilendirdiği ölçüde ele alınmaya çalışılmıştır.¹⁹⁰ Bu haberlere aşağıdaki haberler örnek gösterilebilir.

“... *Cezayir'de Fransız kaynaklarından bildirildiğine göre onun bölgesinde bir mukavemetçi grubu çarpışma yerinde birkaç ölü, silah ve cephane radyo ve silah malzemesi bırakarak çekildi.*”¹⁹¹

“... *Fransız kaynaklarından bildirilmektedir; Güney Cezayir'de vuku bulan çarpışmalarda 59 mukavemetçi öldürülmüş.33 mukavemetçi esir edilmiştir.*”¹⁹²

Cezayir, bu mücadelesinde Türkiye'yi yanında görmek istedi. Cezayir'de yaşananlar konusunda Kuzey Afrika Milli Kurtuluş Cephesi Başkanı Ahmet Mayoud Mohammed imzasıyla Başbakan Adnan Menderes'e yazmış olduğu mektupta Türkiye'nin yardımını istemiştir.¹⁹³ 1956 yılında Ulus gazetesinin Şark Ajansından aldığı habere göre Cezayir Milli Kurtuluş Temsilcileri Kahire'ye gitmeden önce Ankara'ya gelerek TBMM Başkanı ve Başbakan'a bir mesaj bırakmıştır.¹⁹⁴ Bu haber DP'nin yayın organı olan Zafer gazetesinde

185 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Cezayir Kataloğu, 17812- 84945 – 1.

186 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Cezayir Kataloğu, 17812- 84927 – 1.

187 “Cezayir Meselesi”, Milliyet, 08.01.1957, s.5.

188 TBMM ZC, C.2 Devre: XI, 46. Birleşim, 25.02.1958, s.611.

189 Ömer Sami Coşar, “Cezayir”, Milliyet, 08.03.1960, s.3.

190 Sönmez, a.g.t. ss.109.

191 Zafer, 21.10.1956, s.1.

192 “Cezayir'de Çarpışmalar Yeniden Şiddetlendi”, Zafer, 12.11.1956

193 Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi Cezayir Kataloğu, 17812- 84933 – 1.

194 “Cezayir Milli Kurtuluş Temsilcilerinin Türkiye'den Dilekleri”, Ulus, 28.10.1956, s.1.

ise yer almamaktadır. Cezayir MKC, 1958 yılında Bağdat Paktı üyelerinin Cezayir'e hürriyet ve bağımsızlığını vermesi için Fransa nezdinde nüfuzlarını kullanmalarını talep etti.¹⁹⁵ Cezayir MKC, bu çalışmalarından ve taleplerinden bir sonuç alamadı, Bağdat Paktı'nın Fransa nezdinde böyle bir girişimi olmadı.

DP döneminde Türkiye, Cezayir konusunda Batı ile hareket etmişse de Cezayir'e yardım etmekten geri durmadı. Türkiye, ürettiği şekerlerden 20 tonunun Tunus'ta bulunan Cezayirli mültecilere yardım maksadıyla gönderdi.¹⁹⁶ Türkiye bu yardımın yanı sıra Cezayir'e Libya üzerinden askeri yardım da yaptı. Dönemin Libya Başbakanı Mustafa ben Halim, Menderes'ten Cezayir konusunda askeri yardım yapmasını istemiştir. Menderes ise Cezayir sorununun müzakere ile çözülmesi gerektiğini belirtse de Ben Halim'in ısrarı sonucu Libya üzerinden silah göndermeye razı oldu. Silahlar Libya'ya hediye olmuş gibi gösterildi.¹⁹⁷

Türk kamuoyunda Cezayir konusunda olumlu bir hava vardı. Türk kamuoyu Cezayir'i bu bağımsızlık mücadelesinde desteklemekteydi. Destekleyenler arasında iktidar partisi Demokrat Parti'nin milletvekilleri de bulunmaktaydı. DP Nevşehir Milletvekili Münif Hayri Ürgüplü, Fransa'yı protesto etmek için TBMM'deki "*Türk - Fransız Dostluk Grubu*" üyeliğinden ve başkan yardımcılığı görevinden istifa ederken bir grup DP milletvekili de Cezayir milliyetçilerini destekleyen "*Türkiye - Afrika İslam Devletleri Grubu*" adı altında bir grup kurdu. Grubun başkanlığına Fahri Ağaoğlu getirildi.¹⁹⁸ Türkiye'nin Cezayir'e, bağımsızlığına resmi bir ilgisi olmamasına rağmen kamusal ilgisi mevcuttur.

Türkiye'nin 1954-1960 yılları arasında Cezayir politikasındaki çekimser tavrı, ilerleyen senelerde de Türkiye'de gündem olmaktadır. 1985 yılında Cezayir'e giden dönemin Başbakanı Turgut Özal, 1958'deki tavrın hata olduğunu belirterek özür dilemiştir.¹⁹⁹

195 "Cezayir Bizden Yardım İstedi", *Milliyet*, 01.02.1958, s.3.

196 08.11.1958 tarihli karar için bakınız; *BCA 03.18.01/150.53.8*

197 Mustafa Ben Halim ile yapılan röportaj için <https://www.timeturk.com/tr/2010/05/27/menderes-bir-gemi-silahi-kime-gonderdi.html> Haber Tarihi: 27.05.2010 Erişim Tarihi: 11.04.2023

Konu ile ilgili başka kaynaklar için bkz; Davut Dursun, "Cezayir", s.492. Abdülaziz Süleyman, *a.g.m.*, s.555

198 "Cezayir Mücahitlerini Türkiye'nin Desteklemesi", *Sebilürreşad*, c. XIII, sayı:304, Şubat, 1960, ss.54-55.

199 "Özal, Cezayir'den Özür Diledi", *Milliyet*, 05.02.1985, s.1.

Sonuç

1950 yılındaki seçimleri kazanan Demokrat Parti'nin Kuzey Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerini Türkiye'nin o dönemki genel dış politikasıyla değerlendirmemiz gerekmektedir. Muhalefette olduğu dönemde DP, parti programında dış politika ile ilgili olarak bahsettiği "milletler birliği gayesi" politikasını iktidara geçtiği 1950 yılından itibaren uygulamaya başladı.

İktidarı döneminde dış politikada güvenliği ilk plana alan Demokrat Parti, bu politikasına uygun olan adımları atmaya başladı. İlk olarak Türkiye'nin güvenliği için elzem gördüğü NATO'ya girmek için çalışmalara başladı. 1952 yılında NATO'ya girerek en büyük tehdit olarak gördüğü Sovyetlere karşı kendini korumaya aldı. 1952'den sonra Türkiye, dış politikasını NATO'ya göre ayarladı. Türkiye, 1950'li yılların sonuna kadar tek yönde bir politika izlemeyi bırakmadı.

Türkiye, NATO'ya girmeyi güvenliği açısından önemli bir nokta olarak görürken, yeterli bulmuyordu. Türkiye, Ortadoğu'ya yayılması muhtemel bir Sovyet yayılmacılığını engellemek hedefindeydi. Bu yüzden Ortadoğu özelinde de bir teşkilat kurulmalıydı. İlk olarak Ortadoğu Komutanlığı adıyla anılan girişim, Ortadoğu Savunma Organizasyonuna dönüştü. Bu girişim Mısır'ın isteksizliği nedeniyle yürürlüğe girmedi. Kurulması planlanan teşkilat Ortadoğu'da Sovyet tehdidini durdurmak amacı güderken Mısır'ın en büyük güvenlik problemi İsrail'di.

Türkiye, ABD'nin de öncülüğünde Sovyet tehdidini ön plana çıkararak ülkelerle bir pakt gerçekleştirdi. ABD'nin gözlemciliğinde kurulan Irak, Pakistan, İngiltere, daha sonra İran'ın katıldığı pakt ile Türkiye, en büyük tehdit gördüğü Sovyetler'e karşı bir adım daha attı. Pakt, Arap Coğrafyasında ise istenen etkiyi yaratmadı. Pakta Mısır'ın da etkisiyle Arap Devletlerinden sadece Irak katıldı.

Türkiye'nin Kuzey Afrika politikasındaki en önemli sorun devletlerin önceliği meselesidir. Her ülke kendi çıkarına göre, kendi güvenlik sorununa göre hareket etmekteydi. Türkiye'nin bir numaralı güvenlik problemi SSCB iken Mısır'ın İsrail, Tunus - Fas ve henüz bağımsız olamayan Cezayir'in Fransa'ydı. Bu yüzden Türkiye, Kuzey Afrika'daki devletlerin hayati gördükleri konularda destek olamamış, Batı ile ortak hareket etmiştir. Bu durum da Türkiye'nin hayati gördüğü konularda bu devletlerin desteğini alamamasına sebep oldu. BM Genel Kuruluna gelen Kıbrıs tasarılarında Kuzey Afrika devletleri kendisine destek olan Yunanistan'ın yanında yer almıştır. Yunanistan, Türkiye'ye karşı elini güçlendirmek için Süveyş Krizinde Mısır'ın, Cezayir Meselesinde Cezayir'in yanında yer aldı.

Türkiye'nin DP döneminde Kuzey Afrika ülkeleri arasında en önemli sorunları yaşadığı ülke Mısır'dır. Mısır ile 1951 yılında "Ortadoğu Savunması"

konusunda çıkan sorunlar Mısır'daki askeri darbe ile biraz olsun durulmuştur. Yeni yönetim ile ilk kriz Türk Büyükelçisinin kovulması sırasında yaşanırken Türkiye, Mısır ile olan ilişkileri bozmamak adına bu konuyu fazla uzatmadı. 1954 yılı iki ülke arasındaki bahar yılı olurken bunda Türkiye'nin dış politikasının da payı vardır. Mısır – İngiltere anlaşmasının imzalanması, Mısır ile İngiltere arasındaki sorunların çözülmesiyle Türkiye'de Mısır ve Mısır yönetimi hakkında olumlu haberler çıktı. 1955 – 1960 yılları arası ise iki ülke ilişkileri açısından “sorunlu yıllar” olarak adlandırmamızın mümkün olduğu yıllardır. Türkiye'nin Mısır'ın aleyhinde gözükken her konuda Batı ile hareket etmesi ikili ilişkilerde hasar açması bir yana Türkiye'nin tüm Arap kamuoyu gözünde sıkıntı yaşamasına sebep oldu.

1952 yılında bağımsızlığına kavuşan Libya ise Türkiye'nin Kuzey Afrika ülkeleri arasında ilişkilerinin en iyi olduğu ülkedir. Türkiye, bağımsızlıktan sonra yeniden yapılanmaya çalışan Libya'ya her konuda yardımlarını yapmaktaydı. DP döneminde Türkiye'nin karşılıklı ziyaret yaptığı tek ülke Libya oldu.

Türkiye'nin 1956 yılında bağımsız olan Tunus ve Fas ile ilişkileri Mısır sorununda olduğu gibi büyük sorunlar yaşamış ne de Libya örneğinde olduğu gibi iyiye giden bir ilişkisi olmuştur. İlişkiler durağan gitmekteydi. Tunus ve Fas, bağımsızlık sonrası kendi içinde Fransa ile mücadeleye devam etmekteydi. Batı onların gözünde de düşman gibiydi, Türkiye ise Batı ile müttefikti. Önceliklerin farklı olması bu ülkelerle ilişkilerin gelişmesinin önünde önemli yer teşkil etmekteydi.

Türkiye'nin bu dönemdeki politikalarında başını en çok ağrıtan konu ise Cezayir'in bağımsızlık mücadelesiydi. Türkiye'de Cezayir'e karşı kamusal bir ilgi olsa bile resmi bir ilgisi olmamaktaydı. Türkiye bu meselenin müzakere ve sulh yoluyla gerçekleşmesinden yanaydı. Cezayir Meselesi, aynı Süveyş Krizinde olduğu gibi Türkiye'nin Arap ve Ortadoğu'daki saygınlığını azaltmaya neden oldu.

Sonuç olarak şu tespiti yapmak mümkündür ki; Türkiye'nin öncelikli problemleriyle Kuzey Afrika ülkelerinin öncelikli problemleri uymadığından Türkiye ve bölgedeki ülkeler arasında sağlıklı bir ilişki kurulamamıştır.

KAYNAKÇA

I. Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Arşivi Celal Bayar Kataloğu

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Dışişleri Bakanlığı Türk Diplomatik Arşivi

II. Resmi Yayınlar

TBMM Zabıt Ceridesi

III. Süreli Yayınlar

Cumhuriyet

Milliyet

Sebilürreşad

Resmî Gazete

Ulus

Zafer

IV. Kitaplar

ATAÖV, Türkkaya, *Afrika Ulusal Kurtuluş Mücadeleleri*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara, 1977.

AYDEMİR, Süreyya Şevket, *Menderes'in Dramı*, Remzi Kitabevi, 7. baskı, İstanbul, 2000.

BAGCI, Hüseyin, *Türk Dış Politikasında 1950'li Yıllar*, ODTÜ Geliştirme Vakfı, Ankara, 2001.

ERKİN, Cemil, Feridun, *Dışişlerinde 34 Yıl*, II. Cilt, I. Kısım, TTK, Ankara, 1987.

- , *Dışişlerinde 34 Yıl Madrid, Paris, Londra Büyükelçilikleri*, TTK, İstanbul, 2008.
- GİRĞİN, Kemal, *T.C Hükümetleri Programlarında Dış Politikamız 75 Yıllı Panoraması (1923-1978)*, Ankara, 1998.
- GÜRÜN, Kâmuran, *Dış İlişkiler ve Türk Politikası (1939'dan günümüze kadar)*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1983.
- ISMAY, Lord, *NATO The First Five Years 1949-1954*, b.yy, b.t.y.
- KARASAPAN, Tevfik, Celal, *Libya, Traplusgarp, Bingazi ve Fizan*, Resimli Posta Matbaası, Ankara, 1960.
- KUNERALP, Zeki, *Sadece Diplomat, Anılar- Belgeler*, İsis, İstanbul, 1999.
- KOLOĞLU, Orhan, *500 Years in Turkish – Libyan Relations*, Center for Strategic Research (SAM), Ankara, 2007.
- SARAY, Mehmet, *Sovyet Tehdidi Karşısında Türkiye'nin NATO'ya Girişi III. Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın Hatıraları ve Belgeleri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2000.
- SALEM, Norma, *Habib Bourguiba, Islam and the Creation of Tunisia*, Croom Helm, Londra 1984.
- YAVUZALP, Ercüment, *Menderesle Anılar*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1991.

V. Makaleler

- ARMAOĞLU, Fahir, "Arap Milliyetçiliğinin Gelişmesi Sırasında Türk – Arap İlişkileri 1945-1970", *İki Tarafın Bakış Açısından Türk- Arap Münasebetleri*, ed. Ekmeleddin İhsanoğlu, IRCICA Yay, İstanbul, s.151-197.
- COŞAR, "Cezayir", *Milliyet*, 08.03.1960, s.3.
- DURŞUN, Davut, "Cezayir (Sömürge Dönemi)", *DİA*, C.7, TDV Yay, İstanbul, 1993, s.489-494.
- , "Fas (Himaye Dönemi-Bağımsızlık)", *DİA*, C.12, TDV Yay, İstanbul, sayfa 192-196.
- FENİK, Faik, Mümtaz, "Türkiye ve Mısır", *Zafer*, 01.10.1954, s.1.
- , "Mısır'daki Suikast", *Zafer*, 30.10.1954, s.1 ve s.3.
- , "Mısırda Dostluğumuzun Güzel İnkişafı", *Zafer*, 03.12.1954, s.1
- FIRAT, Melek, KÜRKCÜOĞLU, Ömer, "1945-1960 Batı Ekseninde Türkiye" ed. Baskın Oran, *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C. I, 15. baskı, İletişim yay, İstanbul, 2009, ss.615-635.

- GÖRGÜN, Hilal, "Mısır (Fransız İşgali ve Sonrası)", *DİA*, C.29, TDV Yay, İstanbul,2004, s.569-575.
- KARACAN, Naci, Ali, "Ne Yaptığını Şaşırın Mısır", *Milliyet*, 26.10.1951, s.1
- KAVAS, Ahmet, "Tunus (Osmanlı Dönemi)", *DİA*, c. 41, TDV Yay, İstanbul, 2012, s.388-393.
- MURAT, Turgay "İngilizlerin Mısır'da Uyguladığı İdari ve Ekonomik Politika (1882-1936)", *Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi*, Cilt: VIII, s:2, Elâzığ, 2013, ss. 133-150.
- ÖZDAĞ, Abdullah, "Sudan'da İngiliz Kolonyalizmine Geçiş: Condominium Antlaşması (1899)", *Karadeniz Araştırmaları*, XVIII/72, 2021, ss. 853-861.
- SAFA, Peyami, "Türkiye- Libya", *Milliyet*, 31.01.1957, ss.2.
- SERBEST, Bürkan "Süveyş Kanalı'nın Ulusallaştırılması Sorunu ve Süveyş Bunalımı", *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. 7, s:4, 2017, ss. 689-711.
- TOPALAK, Mücahit, "Kuzey Afrika", *Zafer*, 11.12.1954.

VI. Tezler

- BAŞ, Arda, Demokrat Parti Dönemi Türkiye Mısır İlişkileri (1950-1960), *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2015.
- SÖNMEZ, Şinasi, Cezayir Bağımsızlık Mücadelesi ve Türk Kamuoyu, *Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

VII. İnternet Kaynakları

- <https://www.timeturk.com/tr/2010/05/27/menderes-bir-gemi-silahi-kime-gonderdi.html> Haber Tarihi: 27.05.2010 Erişim Tarihi: 11.04.2023

Extended Abstract

The World War II, which lasted from 1939 to 1945, caused significant changes in many areas of the world as a result. One of the most important changes is definitely the beginning of the era called “Cold War”.

Türkiye sided with the Western Bloc during the Cold War. In this process, unlike the change in Türkiye’s domestic policy, there was no significant change in its foreign policy. Founded in 1946 under the leadership of Celal Bayar, Adnan Menderes, Fuat Köprülü and Refik Koraltan, who left the Republican People’s Party, the Democratic Party succeeded in the elections held on May 14, 1950, 4 years after its foundation and the single-party period came to an end.

After the end of the single-party period in Türkiye, despite the change of power, the foreign policy remained the same after World War II. Türkiye became one of the Western Bloc countries in this period. The most important goal in foreign policy in the new period was the issue of joining NATO, which was targeted but not successful in the single-party period. The Democratic Party Government applied to join NATO and as a result of these applications, NATO accepted Türkiye’s application in 1952. With this membership, NATO became the main focus of Türkiye.

As a NATO member, Türkiye pursued a NATO-oriented Middle East policy in its Middle East policy as well as in its general foreign policy. This situation caused problems between Türkiye and countries in the Middle East region. The aim of the study is to explain and examine this foreign policy of Türkiye through Egypt, Libya, Tunisia, Morocco and Algeria, which are North African countries. In this study, Türkiye’s relations with Egypt, Libya, Tunisia, Morocco and Algeria are not only discussed in political terms, but also in social and economic terms. While three different archives were utilized (Prime Ministry Republic Archive, Presidential Archive and Turkish Diplomatic Archive of the Ministry of Foreign Affairs) in order to examine Türkiye’s relations with these countries, the press of the period and the memories of its witnesses were also examined.

The study answers the questions “At what level was Türkiye’s relations with North African countries during the Democratic Party period?” and “What

is the effect of Turkish foreign policy on relations with Türkiye-North African countries during the Democratic Party period?"

The most important problem in Türkiye's relations with North African countries during the Democratic Party period is the "priority threat". During this period, a significant number of North African countries had just gained their independence from Western countries or had problems with Western countries oriented from past. For example, while Egypt's problems with Britain continued, Tunisia and Morocco gained their independence from France in the second half of the 1950s. Although Algeria did not gain its independence during this period, it continued a struggle for independence against France. While one of the most important threats to North African countries under these conditions was the West, Türkiye stated that it was an ally of the West. This contrast constituted the most important problem in relations.

Another priority threat issue was the Soviet Union and Israel. Since the beginning of World War II, the main threat to Türkiye had been the Soviet Union. After the end of World War II, the demands of the Soviet Union on Türkiye caused Türkiye to take measures against the threat of the Soviet Union. Israel, which was established in this period, was a primary threat to the Middle East geography after World War II. Unlike the West and Türkiye, Middle Eastern countries gave priority to Israel, not the Soviet Union. This was the second contrast that caused problems in relationships.

Egypt was the country with which Türkiye had the most problems among the countries that were the subject of the study during the Democratic Party period. The regime changes experienced in Egypt during the Democratic Party period did not contribute positively to the course of relations. At the beginning of the Democratic Party period, the royal regime was ruling in Egypt. As mentioned above, the Israeli problem stands out at the beginning of the tensions between the Kingdom of Egypt and Türkiye. During the royal period, Türkiye and Egypt defended different views on issues such as the Korean issue. Egypt could not get the reaction it expected from Türkiye in the problems between Egypt and England. The coup carried out in Egypt in 1952 failed to improve the relations between Türkiye and Egypt. The first problem experienced by Türkiye with the new Egyptian regime is the crisis known as the Ambassador crisis. Egypt deported Türkiye's Ambassador of Cairo, Hulusi Fuat Tugay. In contrast to the bad developments, there were periods when relations between Türkiye and Egypt reached a good level - although it covered a limited period. Britain and Egypt signed an agreement on the Suez Canal towards the end of 1954, which created a spring atmosphere in Türkiye-Egypt relations, although it lasted for a short time. The most important of the events that ended this spring was the Baghdad Pact signed by Türkiye, Britain, Iraq, Iran and Pakistan. The purpose of the pact was to prevent the spread of the Soviet Union in the Middle East. Egypt, which is assertive about the leadership of the Arab world, criticized

this pact because it was a movement against its leadership and opposed the pact. Another event that brought Egypt face to face with Türkiye is the event called Suez Crisis. When Egypt announced that it had expropriated the Suez Canal in 1956, this attracted reaction, especially among Western countries. The fact that Türkiye acted with its Western allies in this regard was another problematic event in Türkiye-Egypt relations.

The country with the best relations among North African countries during the Democratic Party period is Libya. Türkiye had supported Libya in many areas since the day it gained its independence. In addition, Libya was the only North African country where mutual visits were made during the Democratic Party period. During this period, Türkiye provided arms aid to reinforce its army as well as personnel to assist Libya in various issues.

Between 1950 and 1960, which is the time period of the study, Türkiye's relations with Tunisia and Morocco did not progress much. The most important reason for this is that Tunisia and Morocco gained their independence in 1956. During this period, although relations with Tunisia and Morocco were limited to opening embassies and mutual goodwill, Türkiye also provided personnel assistance to Tunisia, as in the case of Libya. Another important point about Tunisia is that Habib Burgiba, the leader of Tunisia at the time, tried to take Atatürk's reforms as an example and implement them in Tunisia.

Algeria is one of the most important criticisms of foreign policy after the Democratic Party period. While Türkiye did not clearly support Algeria, which was struggling for independence against France during this period, it saw this movement as an internal matter of France. Türkiye maintained a policy that seeks to keep both sides in balance on the Algerian issue. While Türkiye was sending weapons to Algeria through Libya, it wanted this situation to remain confidential in order not to confront France. As a result, it is possible to say that although there was an interest in Algeria as a public opinion during the Democratic Party period, there was no official interest, and Türkiye preferred to remain neutral in this regard.